

Din vechea noastră toponimie

de **Nicolae Drăganu**.

1. Tâmpa.

Fără să încercăm un studiu asupra tuturor numirilor de înălțimi românești, studiu care ni se pare foarte important pentru trecutul poporului nostru, ne vom opri de astă dată numai asupra a două numiri de înălțimi, care n'au atras până acum atențiunea filologilor în măsura cuvenită, cu toate că ele ne păstrează niște urme foarte interesante ale unor nume comune dintre care unul a dispărut, celalalt e pe cale să dispară.

Cel dintâiu este *Tâmpa*, al doilea *Chicera*.

Afară de *Tâmpa* Brașovului (săsește *Zinne*, ungurește *Czenkteto*), înaltă după unii de 961, după alții de 964 m. peste suprafața mării, pe hărțile militare austriace și pe cea publicată de *V. Meruțiu* mai găsim următoarele Tâmpa :

Tempa, înaltă de 1639 m., la granița Galіției, spre V. de la Frasin (ung. *Körösmező*, rut. Iasina) și NO. de la Călinești (ung. *Kalinfalú*), j. Maramurăș, între următoarele nume românești: spre N. *Brustura* (sat), *Berliaszka* (1560 m.), *Latundur* („Rotundul“, 1447 m.); spre O.: *Tataruka* (1710 m.), *Todiasca* (1764 m.); spre S.: *Curpen*, *Mentul* („Muncel“, 1234 m.); spre SV. *Co-bila*, *Deluț* etc.

Tempa înaltă de 1091 m. lângă *Lunca*, spre O. de la Si-ghetul Maramurășului, j. Maramurăș. Spre NO. de la ea găsim următoarele numiri toponimice românești: *Menczul* („Muncel“, 1241 m.), *Mentul* („Muncel“, 1500 m.), *Mentul* („Muncel“, 1330 m.), *Șoimul* (1228 m.), *Butin* (1046 m.) etc.

Tâmpa de 1241 m., spre NO. de la Cărlibaba, în Bucovina.

Tâmpa sau *Tâmpetele* de 1631 m. în județul Gorj, plasa Novaci, la frontieră (spre O. de la Petroșeni și NO. de la Parângu),

pe stânga râului Lotrul, situat între munții: *Tărtărăul*, *Largile* și *Balul*. Aci se află sucursala vama *Novaci-Tâmpa* și pichetul de pază No. 16, numit *Tâmpa* sau *Florile-Albe*. Pe aci trece o potecă în Transilvania.¹⁾

Probabil tot *Tâmpa* va trebui să se citească ori se va fi rostit vreodată și înălțimea *Tompó* (*Tompó tetò*, 961 m) din Munții Gurghiului, spre O. dela Chiheriu-de-sus (ung. Felső-Kóhér) și NO. de la Chișiniș-Remetea (ung. Kőszó-Remete, Kőszvényremete), j. Murăș-Turda.

Cu *Tâmpa* se numesc nu numai înălțimi, ci și sate și pâraie, cele dintâi probabil fiindcă se găseau lângă o înălțime numită *Tâmpa*, cele din urmă fiindcă izvorau din o înălțime cu același nume ori treceau pe lângă ea. Astfel un sat *Tâmpa* (ung. *Tompa*) se găsește în j. Hunedoara, pl. Deva. Nu putem afirma cu siguranță dacă numele satului *Tâmpăhaza* (ung. *Tompaháza*) din j. Alba-inf., pl. Aiud, se poate înșiră la acest loc pentru partea întâie a sa, ori nu. Partea a doua arată proveniență ungurească evidentă.²⁾

Am amintit pichetul *Tâmpa*, cu No. 16, numit și *Florile-Albe*, j. Gorj, situat pe clina de S. a muntelui *Tâmpa*.³⁾

Tâmpa se numește și un pârâu, j. Prahova, pl. Teleajenu⁴⁾. Forme derivate sânt: *Tâmpeni*, com. rur. j. Olt, pl. Șerb'nești, situată pe pârâul Dorofeiul; *Tâmpeni*, cătun, atârnat de com. Viziul, pl. Balta, j. Vaslui⁵⁾, și numele de familie *Tâmpean* (scris și *Tempean*) și *Tâmpănar*. Nu știm dacă *Tempea* (Radu etc.) n'ar trebui citit *Tâmpea* și înșirat tot la acest loc.⁶⁾

Dacă examinăm locurile numite *Tâmpa*, este evident ca acest cuvânt a numit la început un „munte prăpăstios“ sau „îcșpos“, „clina sau coasta stâncoasă a muntelui“, „povârniș“.

1) *Marele Dicționar geografic al României*, V, p. 607

2) v. S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, Sibiu, 1909, p. 223

3) *M. D. G. V*, 607.

4) *M. D. G. V*, 607.

5) *M. D. G. V*, 607.

6) *Tâmpa* „Tâmpea“ se întâlnește încă în veacul XIV, v. I. Bogdan, *De la cine și când au împrumutat Românii alfabetul cirilic?* în *Lui Maiorescu Omagiu*, București, 1900, p. 569

De cele mai multe ori „povârnișul“. s'a născut din ruperea muntelui sau „tâmpei“ în două părți care au continuat să se numească cu forma de plural a „tâmpei“ (cf. *Tâmpa* sau *Tâmpele* din j. Gorj). În acest caz însăși prăpastia sau strâmtoarea a ajuns să se întrebuițeze ca trecătoare sau pas. Ori cum, nu trebuie să trecem cu vederea faptul că aproape toate *Tâmpele* menționate mai sus sânt în apropierea unui pas, cf. d. p. cea din apropierea Brașovului, Frasinului, Cârlibabei și din j. Gorj. O situație asemănătoare cu a acestora poate să aibă și cea de lângă Lunca din j. Maramurășului. Satul *Tâmpa* din j. Hunedoara nu e departe de „Poarta de fier“.

Cum am arătat, de la acest fel de munți sau coaste de munți, povârnișuri sau prăpăstii și-au primit numirea păraiele și satele din apropiere Având înțelesul de „munte prăpăstios“ sau „râpos“, „clină sau coastă stâncoasă“, „povârniș“, *tâmpa* care cu timpul a încetat de a fi nume comun, izolându-se ca nume propriu, nu poate să aibă nimic comun cu adjectivul *tâmp* ⇒ < „tâmpit“ v. bulg. *tâmpŭ* „obtusus“, care ne-a mai dat și *Toampa* ca nume de oaie¹⁾, nici cu ungurescul *tompa*, care are același înțeles și aceeași origine slavă.

Dintre limbile care au avut influență asupra limbii române numai în albaneză se găsește un cuvânt cu înțeles înrudit: *timp*, *timbi* m. „Fels“²⁾. Acest cuvânt albanez însă se aude numai în Calabria și după cum crede W. Meyer-Lübke (*Rom. Et. Wörterbuch* No. 8739, p. 660—1) a pătruns în limba albaneză din sudul Italiei, fiind de origine preromană, poate chiar messapică ori sabină, căci se mai aude în mai multe dialecte italiene cu următoarele forme și înțelesuri: calabr. *timpa* „Felsabsturz“, sic. *timpa* „Hügel“, mallorc., catal. *timpes* „Bergabhänge“, valenc. *timpa*, *timba* „Bergabhang“. În unele regiuni cuvântul apare contaminat cu forma *tippa răspândită și ea — ca și varianta *tiffa — în Italia întreagă și în Provența și Peninsula iberică (*ibid.*, No. 8731, p. 660).

1) Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 83 și 85.

2) G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891, p. 430

La Varro, *r. r.* 3, 1, 6 e amintit sabinaul *teba* 'Hügel', cu care au adus unii în legătură numele *Tibur*; umbrul *Fifernum* arată forma caracteristică acestui dialect cu *f* în loc de lat. *b* (cf. și G. Meyer, *AELWb.*, p. 430).

Cu acel *timp a preroman, despre care am vorbit mai sus, credem că avem de a face în românescul *Tâmpa*, care din nume comun cu înțelesul de „deal, munte prăpăstios“, „clină sau coastă stâncoasă“ a ajuns să se izoleze ca nume propriu pentru înălțimile, părau și localitățile amintite.

Rămâne de clarificat numai dacă în limba română a rămas de a dreptul din limba latină ori a trecut prin limba albaneză la noi, cum pare a se fi întâmplat și cu alte nume de acest fel. Împrotriva venirii lui prin albaneză grăiește împrejurarea că cuvântul *timp* se aude în această limbă numai în Calabria, iar aici, evident, a trebuit să străbată numai într'o epocă mai târzie din dialectele italice de sud.

Ar urmă deci ca *Tâmpa* să fie un element latin al limbii române care din punctul de vedere al dezvoltării limbii românești ar avea însemnătatea de a da încă o dovadă de strânsă legătură a acesteia cu dialectele italice de sud, cum și din punct de vedere fonetic că *-i-* în situații similare a dat mai în tâiu *-â-* (cf. *tempus* > *tâmp*, iar *timp* e datorit influenței pluralului *timpi*, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II., 1, p. 19; *tâmplă*, < *templum*, Pl.-a, etc.)

Dar lucrul a putut să se petreacă și altfel. Nu e exclusă adică o legătură oarecare între acest preroman *timp a și thesalicul *τέμπη*, *τέμπεα*,¹⁾ care înseamnă „vale între două coaste

1) Amintim la acest loc că apropierea între un românesc *Tempe* și grecescul *τέμπη* a făcut-o întâiu G. Kisch în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, fasc., pe Aug.-Sept. 1910 (subt titlul *Zur Wortforschung: 1. Altgriechische Ortsnamen in Siebenburgen*, p. 29: „Vgl. noch den (rum.) Riednamen *Tempe*, ein in einer Verengerung unseres Sajótales gelegenes Ried = griech. *τέμπη* „Einschnitt“ (Tal zwischen Olymp und Ossa)-zu *τέμπω* - *τέμνω* [Wurzel *τεμ*] „schneide“. (Cf și fasc pe Nov.-Dec. 1911) Constatăm însă împreună cu O. Asboth, *Nyelvtudomány*, vol. III (1910), fasc. 2, p. 108 și vol. IV (1912), p. 54, că un românesc *Tempe* derivat din un v. gr. *τέμπη* din punct de vedere fonetic este cu neputin a. Dacă rostirea populară a cuvântului este în adevăr *Tempe*, el n'ar putea fi decât de o proveniență nouă și nu găsim cine l-ar fi putut aduce de la Greci tocmai în Valea Șigului. Dacă rostirea populară este *Tâmpa*, explicarea este cea dată de noi acestui cuvânt, cu totul deosebită de cea a lui Kisch.

de munte", cum și între tracicul Τέμπυρα „Bergklause“.)¹⁾ Și atunci, chiar dacă le-am derivă din o rădăcină idg. *tem-p* „schneiden“, cum crede Kretschmer,²⁾ — ceea ce nu e însă probabil, deoarece însemnarea primitivă a fost alta; apropierea lui Τέμπη, Τέμπεια de rădăcina *tem-* „taiu“ e mai mult o etimologie populară grecească — ori din *tem-p-* „ziehen“, „spannen“ (cf. *templa-orum* „die über die Dachsparren gespannten Querhölzer“), cum crede Thomaschek și Walde (*l. c.*), ele ne-ar redă tocmai cuvântul tragic care ar fi dat naștere *Tâmpei* românești, firește, cu felul de rostire și scriere al scriitorilor greci, care neavând sunetul *î(â)*, a cărui prezență în limba română înainte de întâlnirea cu Slavii e dovedită (v. Ov. Densusianu, *H l. r* I, p. 33 și 271), au încercat să-l transcrie cu o literă menită pentru un sunet apropiat

Dar să examinăm puțin înțelesul cuvântului Τέμπη, Τέμπεια. Suidas, raportându-se la Herodot, scrie: Τέμπη τὰ μεταξὺ τῶν Θεσσαλίας ὄρων περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ τὴν Ὀσσαν στενά. καθόλου δὲ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρεσι στενέταται διεκβολαί. καὶ οἱ σύνδενδροι τόποι. ἰδίως δὲ Μακεδονικὰ ὄρη οὕτω καλοῦμενα, καὶ οἱ στενοὶ τόποι.

Tempe așadar însemnează nu hutnai „strâmtoare, pas“, „vale între munți“, ci și „munte“.

De fapt „munte stâncos“ a trebuit să fie însemnarea tracică primitivă, iar valea romantică a Tempei și-a luat acest nume (cf. mai sus numele părâului *Tâmpea*) de la coastele stâncoase (de culoare roșietică) și sălbatică, aproape perpendiculare și pline de crepături ale muntelui rupt în două în urmă unui cutremur de pământ, care a făcut cu puțință scurgerea prin râul Penteios a locului format de munții care încercuiau odinioară complet și mai încercuesc încă în cea mai mare parte șesul Thesaliei.

Herodot, VII, 129 ne spune adică că Thessalia era la început o căldare (κοίλη) plină de apă și închisă la răsărit de muntele Pelion și Ossa, la miază-noapte de Olimp, la asfințit

1) Die Korpilische Bergklause Τέμπυρα westl. von Dymae- Tráianópolis erinnert an die Thessalischen Τέμπεια, v. Wz. *tem-p-* „spannen“ vgl. gr. *kap-pad* *Tempere* (cu *e* deschis în silaba penultimă), Engpass im Norden von Faraš im Taurus“ Thomaschek, *Die alten Traker*, II, 2 in *Anal. acad. din Viena*, fil.-ist., CXXXI, Wien, 1894, p. 89 și Dr. A. Walde, *LEf. Wb.* ed. II, p. 769.

2) *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 411, *Kuhns Zeitschrift*, XXXVI, p. 264 ș. u.

de Pind, iar la *miază-zii de Othrys*. Cinci râuri (Peneios, Aridanos, Onochonos, Enipeus și Pamisos) își vărsau apa în aceeași căldare. Valea, prin care s'a scurs apa râului Peneios, care a luat asupra-și numele tuturor celorlalte, s'a născut în urma unui cutremur de pământ: *αὐτοὶ μὲν νυν Θεσσαλαὶ φασὶ Ποσειδέωνα ποιῆσαι τὸν αὐλῶνα δι' οὗ ῥέει ὁ Πηγεῖος, οἰκῶτα λέγοντες. ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σείειν καὶ τὰ διεστῶτα ὑπὸ σεισμῶ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, καὶν ἐκεῖνο ἰδῶν φαίη Ποσειδέωνα ποιῆσαι· ἔστι γὰρ σεισμῶ ἔργον, ὡς ἐμαὶ φαίνεται εἶναι, ἢ διάστασις τῶν ὀρέων.*

Scritorii greci, și chiar și poporul grecesc, până târziu pe vremea imperiului bizantin, când cuvântul a început să fie în locuit cu mai noul *κλεισοῦρα* (lat. *Clusura*) și cu *πόλη*, numeau strămtorile de munți *τέμπη* (Pl. lui *τέμπος*). Așa Anna Comnena Alex. c. X, p. 272 ne spune: *τὰ γὰρ τέμπη, ἅπερ κλεισοῦρας ἢ διῶτις αἰδε γλῶσσα*, iar c. VII, p. 190 găsim *τὰ Τέμπη τοῦ Αἵμου* „*Tempe Montis Haemi*“, etc.¹⁾

Scritorii romani cu cultură grecească au numit deosebite văi romantice și fermecătoare prin frumusețea lor naturală *Tempe* după *Τέμπη*, *Τέμπεα* din Thessalia. Astfel Ovidiu (*Fast.*, IV, 477) amintește *Heloria Tempe* din Sicilia, prin mijlocul căreia curge râul Helorus, iar Cicero (*Ad Att.* IV, 15) valea străbătută de râul Velinus de lângă Reate, în țara Sabinilor. Această numire analogică și de proveniență curat literară nu schimbă întru nimic banueala că thess. *Τέμπη*, *Τέμπεα* a avut înțelesul inițial de „munte stâncos“, apoi de „povârniș“, „coastele stâncoase“ printre care a curs noua vale, și în sfârșit „vale romantică de munte“.

În urma legăturilor strânse dintre părțile vestice și sudice ale Peninsulei Balcanice și cele sudice ale Italiei a putut ușor să pătrundă forma populară a cuvântului tracic **tâmpa* în gilauiul locuitorilor acestor din urmă, și anume cu *-e-* de la Greci, cu *-i-* de la ceilalți vecini (Cf. alb. *timp*).

1) Cf. relativ la acestea notele lui Carol Ducange în *Annae Comnenae Libri XV*. Editio Ludovicus Schopenus. Vol. II. Bonnae. MDCCCLXVIII, p. 524 și 563, apoi „*Index Graecitatis*“, p. 814.

Ar fi făcut cam aceeași cale pe care a făcut-o și *plau* „flanc d'une montagne“, „défilé, chemin étroit entre deux montagnes“, „région montagneuse“ (ar. *plau* „versant d'une montagne“) care nu poate veni din slavul *planŭ* „eben“, cf. ceh. *planŭ*, nslov. *planja* „Ebene“, cum crede Tiktin *RDWb.*, p. 1180, ci cum dovedește Meyer-Lübke, *Mitteilungen des Rumanischen Instituts an der Universität Wien*, I, Bd. Heidelberg, 1914, p. 9—10 și *REtWb.*, No 6564 (p. 492) din latinescul *plagiŭm*, care însuși se derivă din grecescul *πλάγιον*, cf. veql. *plui*, bellun. *piai* „Abhang“ ital. (*s*)*piaggia* (> fr. *plage*, catal. *platja*), prov. *playa*, (> span. *playa*, portg. *praya*¹).

Cât pentru tracicul *Τάπαι* (*Tape*), pe care Thomaschek, *o. c.*, p. 91 îl amintește alături de *Τέμπυρα* cu înțelesul de „întrearea principală dinspre SV. spre Dacia așezată nemijlocit înaintea Sarmisegetuzei ‚Poarta de fier‘ de astăzi²), pe care el îl derivă din un aric *Tapa* ‚drücken, einengen‘, și despre care Dr. G. Popovici, *Ist Românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 52 crede că trebuie identificat cu satul *Tapia* din apropierea Lugojului (J. Caraș-Severin, pl. Timiș), e greu să-l tratăm aici, mai întâiu fiindcă prezintă în trupină *-a-* în loc de *-e-* ori *-i-*, iar apoi pentru că lipsește *-m-*. Înțelesul însă, cum arată Thomaschek, îi e identic cu al grecescului *Τέμπη*, *Τέμπεα*, care încă prezintă formă de plural, și întrucât poporul nostru a conservat nume de locuri de origine tracică, și în cazul lui *Τάπαι* (*Tape*) ar putea fi vorba de niște *Tâmpe*, căci satul *Târîpa*, amintit la început, se găsește tocmai în apropiere de vărsarea Streiului în Mureș, nu departe de gara Simeria (ung. *Piski*), care e un punct strategic din cele mai însemnate dincolo de Poarta de fier, la întrearea în Ardeal, chiar în fața fostei Sarmisegetuze (Grădiște).

Ori care din cele două explicații date mai sus ar fi cea

1) Am primit etimologia și explicațiile date de Meyer-Lübke, căci ni se par mai bine dovedite decât *plagiŭs*, - um < *plaga* „bande de terre, étendue, contrée“ al lui Candrea, cf. Candrea-Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. Fasc. IV, No. 1400 (p. 212).

2) „*Τάπαι*, der Haupteingang nach Dacia von Sw. her, unmittelbar vor Sarmisegetusa gelegen, das heutige ‚eiserne Thor‘ oder Vașkapu, Cass. Dio 67 fr. 10, 68 fr. 8, Tabae Iord. Gef. 12; ähnlich wie *Τέμπυρα* zu deuten, zunächst von arisch *tapa-* ‚drücken, einengen‘.

adevărată — a doua, evident, se rezimă pe o bază mai labilă — un lucru este afară de orice îndoială, anume că *Tâmpa* la noi este un cuvânt foarte vechiu.

Când regele Ungariei Andrei II, cheamă în Țara Bârsei la 1211 ordinul cavalerilor teutoni (Cruciferi hospitales Sanctae Mariae) ca s'o colonizeze, aceștia, împreună cu coloniștii germani veniți de la Rinul de jos și din Turingia — strămoșii Sașilor de azi, pe care i-au invitat ei și care au apărut în trei grupe: un grup la Vest, altul la Nord, pentru ca, mai târziu, un al treilea grup să apară la Sud în vecinătatea Brașovului¹⁾ —, găesc lângă Brașovul numit în hrisoavele cele mai vechi (până la 1355) *Brassovia* sau *Barassu*, iar mai târziu *Corona* (sâs *Krunen*)²⁾, *Tâmpa*, pe care o traduc cu *Zinne*.

Acest *Zinne* mai are, și poate avea odinioară și în graiul amintiților coloniști germani, și forma secundară *Zinke*, cu înțelesul de „hervorstehende besonders abgezweigte Spitze, an einer Gabel, am Hirschgeweih, auch Bergspitze vorspringen der Stadt- od. Dorfteil (els., auf dem Swarzwald“. cf. „Mhd *zinke* m., ahd. (selten *zinko* m. Daneben mhd. *zanke* m. und *zint* m. „Zacke, Gipfel“, Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ed V, (prelucrată și completată de K. v. Bahder, H. Hirt și K. Kant), v II, Gieszen, 1910, p. 1330³⁾.

Ungurii, care au ajuns la Brașov după și prin Sași), au luat din această *Zinke* pe al lor *Czenk*, a cărui etimologie nu s'a găsit până acum („eredete ismeretlen“, v. Gombocz Zoltán și Melich János, *Magyar etymologiai szótár*, f. V, p. 641)

1) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, v I, București 1915, p. 41

2) D-l N. Iorga arată că la venirea Tătarilor de la 1241 orașele saseșii abia începuseră a se desvoltă, fără să ajungă încă la deplinătatea caracterului lor orașenesc „Căci încă pe la începutul veacului al XIV-lea există o *Corona* și un *Brassó*, un Brașov deci, deosebit de ceea ce a fost *Kronstadt*, pe când mai târziu *Kronstadt* și *Brassó* înseamnă exact același lucru“ (*l. c.*, p. 53—54).

3) Cam același lucru îl spune și H. Paul în *Deutsches Wörterbuch*, Halle, 1908, p. 681: „Zinken st. M. = mhd. *Zinke* schw. M. (s. Backen), daneben *Zinke* F. (von Ad als normal angegeben), gewöhnlich im Pl ohne erkennbares Geschlecht. 1) „hervorstehender spitzer Zacken“, z. B. an einer Gabel, Harke, am Geweih des Hirsches, an einem *Felsenberge*, scherzhaft für eine lange Nase. In Schwarzwald wird es für eine Abteilung einer über einem grössern Raum ausgedehnten Ortschaft gebraucht 2) „eine Art Blasinstrument (it. *cornetto*), wohl nach der Gestalt benannt“

4) Iata ce ne spune D-l Iorga în această privință (*l. c.*, p. 31—32): „Negarea totală a stăpânirii ungurești în Ardeal până la 1074, negarea exi- (Vezi continuarea pe p. 117).“

Același german *Zinke* a trebuit să dea naștere și celorlalte *Czenk-*uri ungrești, orașului și satului din comitatul Sopron citate de Gombocz și Melich, l. c.: „[első adat 1281-ből „Villa Tothchynk“ CSÁNKI III., 604; alakv. *Czink* (irva *Chynk* u. o.); *Szink* (irva *Zynk*); *Szenk* (irva *Zenk*, *Senk*, *Gudur zenk*); birt. személyraggal *Zenky*, *Chenky*, *Czynky*, *Czenke* CSÁNKI i. h.] „város és falu Sopron m-ben: Nagy-Kiscenk“ (németül *Zinkendorf* LIPSZKY Rep.; *Zickendorf* MÁRT. 1807, 1811)“.

2. Chicera.

Al doilea cuvânt pe care avem să-l studiem este *chicera*. Acest nume propriu care însemnează „deal“, mai ales „deal înalt“, „vârf de deal“, „munte“ este atât de frecvent, încât, afară de Bănat, în care, afară de un loc — două, îl găsim înlocuit cu *Tâlva* sau *Tilva*, cum se găsește scris pe hărțile militare austriace și a lui Meruțiu, nu este aproape nici un județ muntos locuit de Români în care să nu-l găsim sub una din formele: *Ticera*, *Tic'era*, *Tsis'era*, *Chicera*, *Chicerea*, *Cicera*, *Chiciora*, *Tsi-s'ora*, *Chucioara*, *Chiciura*, *Chicerul* și *Chicerna*.

Înto:mai ca și *Măgura* și *Muncelul*, a pătruns peste Bucovina până adânc în Galiția ca nume de munte rutenesc.

Astfel găsim — ca să începem de la N. la S. — *Kicsera* (601 m) spre NV. și *Kičera* (687 m.) spre NO. de la Dolha, *Lazora Kicsera* (703 m.) lângă Kövesliget (Drahova) — la N.

stenței înșasi a ●nui Ardeal — numele vine din ungurescul Erdély „padure“, „padurea regelui“ — o întâlnim, de alminterea, categorica, deslușită și sprijinită pe o rece și sigura argumentare, într'un articol mai vechiu, datorit unui erudit sas lata înșesi cuvintele lui: „In tot veacul al XI-lea, Ardealul nu e pomenit, de scriitori ca și în acte, decât foarte rar; în documente numai o singura data *castrum quod vocatur Turda*, — dar nu Ardealul ca nume — la 1075, într'o înșirare a veniturilor abatiei Sfântului Benedict de lângă Gran. . . In interstițiu, până la 1075, trebuie să se considere țara ca un teritoriu de hotar disputat, între Pecenegi și Unguri. Încă reșii Solomon și Ladislau se lupta pentru această provincie și în cuprinsul ei cu Cumani; spre sfârșitul Domniei celui din urmă rege, aceasta luptă, cel puțin în ce privește stăpânirea par'tii nord-vestice, se poate privi ca terminată. Dar partea sud-vestica ramâne până la mijlocul veacului al XII-lea ca o stăpânire neasigurata, deși pretinsă, a Coroanei ungrești, un *desertum*, care numai prin colonizarea (Sasilor) de Geysa, ba în parte, înca mai târziu, prin întinderea ordinului teutonic în Bârsa — 1211 — se câștigă de fapt“.

acesteia se găsește *Mențul* de 1487 m., *Konjec Menčula* de 1346 m., „Muncel“, NV. *Gușa* ș. a. — mai spre SO. de la aceasta *Kicsera* (586 m.), nu departe de satul Gánya, *Kicsera* (550 și 559 m) în apropierea Tisei spre N. de la satlele Remetea, Taraczköz, Körtvélyes, Câmpulung (ung. Hosszumező) și Apșa, j. Maramurăș, între o mulțime de alte nume românești (*Ruștura*, *Strâmtura*, *Frasin*, *Cârliigata*, *Măgura* ș. a) găsim Vk. („Velika“) *Kiczera* „Chicera mare“ (830 m.) și *Mala Kiczera* „Chicera mică“ (795 m.) spre SO de la Berhomet, *Kiczera* (787 m.) lângă și spre NO de la Berhomet, *Kruhla kiczerka* „Chicera rotundă“ (1431 m) lângă *Calău* spre NV. de la Cârlibaba; *Clucera* (1201 m.) spre O. de la Frasin (Jasina, Kőrösmező, j. Maramureș) lângă *Cucul* (1542 m.), nu departe de *Pietrosu* (2020 m.).

Pentru vechiul Regat, *Marele Dicționar Geografic al României*, II, p. 360 ne dă următoarele date topografice:

Clucera, deal pe teritoriul com. Crucea-de-sus, pl. Gârlele, j. Putna; deal în județul Roman, pl. Siretul de-sus, com. Păucești, spre S. de satul Păucești, deal înalt, în j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, com. Dobreni și Roman, pl. Moldova, com. Tupilați, spre S. de satul Tupilați; deal, spre S. de satul Matca, pl. Nicorești, j. Tecuciu, străbate pădurea cu acelaș nume; pădure foioasă, j. Bacău, pl. Tazlăul de-sus, com. Luncani, cu o întindere de 83 hectare.

Clucerea, vârf de deal, Bac u, pl. Tazlăul-de-sus, de pe dreapta Bistritei, dintre comunele Luncani și Gârlele; deal se întinde din pârâul *Clucerea*, de la V. spre E., în gârtea despre S. a com. Tomești, pl. Codrul, j. Iași, iar creasta lui face hotarul cu com. Poeni, formând pe toată înfînderea lui șase pîscuri înalte: Logofeteasa, Glodul, Ochiana, Paraleul, Crucioara și Stânca, pisc cu care se sfârșește spre E., și având toate coastele acoperite cu păduri și cu multe vii și livezi; deal ascuțit și acoperit cu păduri mari în com. Mogoșești, pl. Starnicul, Iași; deal acoperit de pădure de fag, pe moșia Stolniceni-Costandache, Suceava; piscul principal al șirului de dealuri ce se întinde de la N. spre S. prin com. Zăpodeni, pl. Mișlocul, j. Vaslui, și pe care e așezat și satul Zăpodeni.

. Probabil tot *Chicera* trebuie să se cetească și *Cherica*, vârf de deal, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, căci se găsește între două *Chicera*,

Dealul Chicerei, deal, situat în raionul com. Matca, pl. Nicorești, Tecuciu.

Chicerna, deal, în Tutova, pl. Tutova, com. Cârjoani, spre S. V. de satul Cârjăoani.

Chicerul, munte, la hotarul Transilvaniei, j. Neamțu, situat între muntele Curmătura-Păntecului și Făgețelul.

Chicera, cătun, în comuna Crucea-de-sus, pl. Zăbrăntul, j. Putna; sat, în j. Roman, pl. Siretul-de-sus, com. Stănița; sat, face parte din comuna Matoșeni, Tēcuciu.

Chicerea, părâu, j. Iași, izvoarește de sub dealul Păunul și curge printre dealurile; *Chicerea* și Isac și se varsă în dreapta părăului Tătarça; vale, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-jos, com. Bărsănești, de lângă pădurea cu același nume.

Pentru Ardeal, Maramureș, Crișana etc., în lipsa unui dicționar asemănător Marelui dicționar geografic al României, am întrebunțat harta lui Meruțiu. Firește, pe aceasta nu pot să fie înregistrate toate dealurile și mai puțin eventualele părae numite *Chicera*. Totuși ele sânt destul de numeroase. Astfel găsim *Chicera* (1021 m.) între Apșița și Hîndal (j. Maramureș), *Vârful Chicerei* (1056 m.) spre N. de la comuna Telci (j. Bistrița-Năsăud); *Chicera* (331 m.) lângă Năsăud (j. Bistrița-Năsăud) *Dealul Ciceru* (575 m.) lângă Solomon, aproape de Ciachi-Gârbău (Solnoc-Dobâca); *Chiciora* (532 m.) lângă Puni, spre NV de la Olpret (j. Solnoc-Dobâca); *Chicera* (405 m.) spre NV. de la Jibău (j. Sălăgiu); *Cicera comoru* (1418 m.) lângă Iencești și Măgud (j. Cojocna), spre S. de la aceasta, *Chicera Negrului* (1512 m.) lângă Tica (j. Cojocna) spre N. de la Albac (j. Turda-Arieș); *Chicera* (1324 m.) spre N. și în apropiere de Bicaz, spre V. de la Piatra (j. Ciuc); *Culmea Ciceru* (503 m.) în Munții Plopișului lângă Culeșd spre O. de la Oradea-Mare (j. Bihor); *Chicera Șomului* (761 m.) în Pădurea Craiului spre V. de la Damoș (j. Bihor); *Cicera cu colac* (1548 m.) în Munții Bihorului în apropierea Someșului cald; *Chicera* (551 m.) în Munții Co-

drului spre SV. de la Beiuș (j. Bihor); *Chiciora* (626 m.) lângă Șekău în apropiere de Șaldorf spre S. de la Mediaș, NO. de la Sibiiu (j. Târnava-mare); *Chiciora Amnașului* (608 m.) lângă Amnaș spre SV. de la Sibiiu, nu departe de Piciorul Ocnei (j. Sibiiu); *Chiciora* (1417 m.) alătura de *Tomnaticul* și *Crăciunțasa* spre SV. de la Sibiiu (j. Sibiiu); *Chicera* (678 m.) între Slimnic și Vurpăr, spre NO. de la Sibiiu (j. Sibiiu); *Chiciora* (405 m.) spre SO. de la Șiria (j. Arad); *Dealul Chiciorii* (776 m) între Vâlcelele rele și Grebla, spre NV. de la Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Izvorășului* (1177 m.) în Munții Sebișului spre S. dela Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Pinului* spre ost de la Ponor și Ohaba Ponor (j. Hunedoara); *Chiciora* (1161 și 1201 m.) spre O. de la satul Rușchița (j. Caransebeș).

Derivat din *Chiciora* este numele satului *Chicioreni* așezat spre N. de la Târgul-Slănic și Ploiești (j. Prahova).

Dincolo de Caransebeș în Bănat, întâlnim *Chucera* o singură dată: Vf. *Chicera* de lângă Iabalcea (j. Carașseverin). Încolo e înlocuit, cum am amintit, cu *Tâlva* sau *Tilva*, cum e scris pe hărțile militare austriace și pe cea a lui Meruțiu.¹⁾

Din mulțimea numelor *Chucera* și a variantelor lor constatăm că ele trebuie să aibă la bază un nume comun. De fapt pe *Chucera* îl și găsim întrebuințat în acest fel în Munții Apuseni. T. Frâncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni* (Moșii), București, 1888, p. 99 ne atestază aceasta dându-ne următoarea explicație: „citeră: piscul muntelui“ Cuvântul *citeră*, despre a căruia formă vom vorbi mai târziu, însă e evident *tuceș*

Această „formă interesantă pe care o întâlnim foarte des și în toponimie ca nume de dealuri“, ne spune Ov Densușianu, se întâlnește ca nume comun cu înțelesul de „deal“ și în graiul din Țara Hațegului²⁾ și după cum îmi comunică D-l pro-

1) Amintim la acest loc că cuvântul îl certifică ca nume de deal în hotarul comunei Maidan din Bănat Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan* [urmată de „Studiu despre Celți și numele de localități“ de dr. At. M. Marienescu], Caransebeș, 1895, p. 88—89. Ei ne spun că „toate dealurile și munții cu coamă (culme) lungăreață, rotundă, se zic *Tâlvă*“.

2) Ov. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 58.

fesor universitar Dr. G. Bilaşcu, și în Maramureş cu înţelesul de „deal în forma coperişului casei“.

Ca nume toponimic *Kičeri* apare și în Croația¹⁾, iar ca nume comun cu înţelesul „vârf de muntă“ în sârb. *kičer*, pentru care găsim câteva citate în *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943, și *kičelj*, pe care ni-l dă O. Densusianu (*l c.*) după un izvor care nouă nu ne stă la îndemână.

Această împrejurare îl face pe O. Densusianu să creadă că cuvântul românesc „se înrudește cu diferite forme slave derivând din tema *kič* (*kik-*): vbulg. *kyčiti* (refl.), sârb *kičiti se*, *kičel-jati se*, rus. *kičiti sja*, rut. *kičiti sja* „a se îngâmfă“, vbulg. *kyčenie* „mândrie, îngâmfare“, rus. *kičerū* „om mândru, îngâmfat“, sârb. *kičeljuv* „mândru, îngâmfat“ (Berneker, *Sl Et. Wb.*, p. 677); înţelesul primitiv de la care pleacă toate aceste forme pare să fie acela de „țeapăn, tare, ce stă drept“, semnificațiunea de „deal“ se poate de altfel explica și din noțiunea de „a se umflă“ cuprinsă în formele amintite cu înţelesul de „a se îngâmfă“ (comp lat. *tumulus* față de *tumes*). Cuvântul românesc presupune o formă slavică *kičera (pentru formațiune, comp ceh. *kučera*, rus. *kučeri* < *kuč*- Berneker, *l c.*, p. 637)“.

Explicarea dată de O. Densusianu însă ni se pare forțată. Chiar și ingenioasa analogie a „umflării“, a lat. *tumulus* față de *tumes*, nu ni se pare tocmai potrivită, mai ales că însuși O. Densusianu ne spune după Berneker (*l c.*) că toate formele slavice citate mai sus au la bază înţelesul de „țeapăn, tare, care stă drept“.

Afară de aceea lui Densusianu i-a scăpat din vedere că cuvântul se găsește, afară de toponimia ruteană, și în limba albăneză în formele *k'ikel* f. 'Gipfel' și *k'ikel* m. 'Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäudē', pe care ni le dă G. Meyer în al său *AEtWb.*, p. 226, apropiindu-le de sârb. *kika* 'Zopf' ori rom. *țiclau*, *țicluiu*, *ciclău*, 'Gipfel', adăugând: „für das man alleidings anderweitige Anlehnung gesucht hat“ și punând după amândouă semnul întrebării.

De fapt, chiar dacă întâlnim expresii ca „coama muntelui“, cu greu putem să explicăm din punct de vedere fonetic cuvântul

1) *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943.

românesc și pe cel albanez din sârb. *kika*. Nu le putem explica nici din rus. *kyča* 'Haufen', ori *kyčera*, *kyčera* 'Locken', cu toată asemănarea fonetică, căci rus -y- cu greu ne-ar fi dat -i- și din rusește eră cu neputință să pătrundă peste tot teritoriul locuit de Români și chiar în limba albaneză.

Dar rădăcina cuvântului despre care vorbim trebuie să fie îndrudită cu v. ind *çikharás* 'spitzig, zackig', *çikharan* n' 'Spitze, Gipfel, Zinne', *çeckharas* m. 'Scheitel, Gipfel, Diadem' (cf. *çikha* 'Spitze, Haarbüschel'), pe care le întâlnim la Dr. C. C. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam, 1898, p. 309, care pentru partea întâie a sa ne lasă să presupunem un idg. **kik-* (pentru *ç* < *k* cf. v. ind *çatām*, lat. *centum*, gr. *ἐ-κατόν* etc., v. ind. *çiçna* „Erbse“, lat. *cicer* ș. a.).

Cât privește originea cuvântului românesc vom porni din principiul care a condus și pe O. Densusianu la stabilirea elementelor albaneze în limba română: „Când un cuvânt se apropie foarte mult prin fonetica sa de forma albaneză, e mai bine să-l derivăm direct din aceasta decât din ilirică“ (*H. l. r.*, I, p. 350), numai „când fonetica ori sensul se opune ipotezei unei proveniențe mai nouă ne rămâne să presupunem că cuvântul românesc vine de a dreptul din vechia ilirică“ (*o. c.* p. 28).

La derivarea din limba albaneză a cuvântului românesc *Chucera* și a variantelor sale în adevăr întâmpinăm oarecare greutate.

Și anume *ke* albanez neintonat — cel puțin în poziție protonică — a dat în românește de obicei *ca*, cf. *keľbaze* (*geľbaze*) > *calbaza* (*galbaza*), *kepuše* > *capușa* etc., deci am așteptă o formă *cwăra

Totuși nu se pare cu neputință ca cuvântul *chucera* să ne fi venit de a dreptul din albaneză. Din punct de vedere fonetic limba noastră a putut să trateze la fel pe albanezul *k'ikε'ε* f. și *k'ikε'ε* m ca pe latinescul *cicer*, *cicere*[m] 'Kichererbse', care a dat în alb. *k'ikere* f, în arom. *tseatsire*, știut fiind că *l* velar și poate uneori și *l'* albanez între două vocale și la sfârșitul cuvintelor a dat românește *r*, cf. *magul'ε* (*gamul'ε*) care, după unii,

a dat rom *măgură*; *mugul* (cu *l* velar) $\rhd$ *mugur*, *đumbal'* $\rhd$ *sâmbur*, *sâmbure* etc.) Astfel albanezul *k'ikεl'ε*, *k'ikεl'* a trebuit să se deămai întâiu *ciceră*, *cicer*. Din *ciceră*, *cicer* a putut să se desvolte forma *ticeră*, *ticer* în urma disimilației celui dintâu *č*, iar din aceasta celelalte în felul următor: *ciceră* $\rhd$ *ticeră* $\rhd$ *tlc'eră*, *chuceră*, *ts'is'eră*, ca să ajungă iarăși la *cicera*.

Forma *citeră* dată de Frâncu-Candrea, *l c.*, dacă nu e cumva greșeală de tipar ori, de altă natură, ar fi un exemplu de disimilație progresivă față de *ticeră*, care e regresivă și care ne-a dat forma generală *chuceră*. Exemple pentru astfel de disimilări dă S. Pușcariu la alt loc al acestui *Buletin*.

Forma *Chicerea* ș'a născut din *Clucera* prin apropierea de cuvintele terminate în *-e*, *Chicioră* din forma **Chičara*, prin apropierea de *chucior* $\leftarrow$ *picior**, care de asemenea se întrebuințează în terminologia privitoare la munți și dealuri), ori de un **clucioră* — „chiciură“, iar *Chicioara*, din aceasta din urmă prin mutarea accentului pe silaba penultimă și schimbările fonetice urmate în mod natural după aceasta; *Chiciura*, s'a putut desvolta din punct de vedere fonetic atât după analogia lui *chiciura*, *picitura* 'pruina', 'Reif' de pe pomi ($\leftarrow$ bulg *kičoru-ura* 'Büschel, Strausz, Traube; Eiszapfen'), cât și după a lui *magura*. În *Chicerna* sufixul *-na* e tot analogic, fiind obișnuit în terminologia topografică (cf. *Capâlna*, *Cojocna*, *Coșna*, *Dorna*, *Lozna*, *Moșna*, *Ocna*, *Rodna* s. *Rogna*, *Rocna*, *Žlatna*, *Zlagna* ș. a). Pentru forma masculină, cum am amintit, cf. alb. *k'ikεl' m*

Dar, considerând că și în vechea indică găsim un cuvânt cu formă și înțeles înrudit, s'ar putea admite că atât rom. *chicera*, cu toate celelalte forme ale sale, cât și alb *k'ikεl'ε* și *k'ikεl'*, pot să fie un împrumut comun din o limbă mai veche, având la bază o formă **kikhera*, din care s'ar fi desvolat *clucera* ro-

1) Intenționat n'am citat cuvintele *módulε* (cu *l* velar) „erbse“ — *mazăre* și *vledulε* (cu *l* velar) — *viezure*, pe care O *Densusianu* (*H. l. r.* I, 28) tocmai din pricina sensului lor deosebit le consideră de origine ilirică.

*) Prefacerea lui *e* în *o* după *č* și *š* poate fi și fonetică, paralela cu cunoscuta trecere alui *i* în *u* după aceleași sunete pronunțate cu buzele rotunjite spre înainte. S. P.]

mânească în formă cum am arătat că s'a dezvoltat din albaneză.

Imprumutul e probabil pentru limba albaneză și pentru că ea aparține grupei (de limbi *satem-* sau indoeuropene de ost¹⁾), deci n'ar fi putut să-l păstreze așa cum e ca original.

El n'a putut veni din limba tracă din același motiv.²⁾ Singura limbă din care a putut veni e cea ilirică, care nu se poate despărți de limba venetă din Italia de sus și se pare că a aparținut grupei de limbi *centum*³⁾.

În limba albaneză a putut să între cuvântul foarte ușor, căci iată ce ne spune Hirt, *o. c.*, p. 142. „Nun weist aber das Albanesische in der Lautvertretung so viel Unregelmässigkeiten und Doppelheiten auf, dass man den Gedanken nicht abweisen kann, schon das Uralbanesische sei eine Mischsprache gewesen, an der das illyrische Element, das ja zweifellos im Gebiet der Albanesen gesessen hat, einen Anteil gehabt hätte. In dem rauhen Albanien konnten die eindringenden Thraker sicher die einheimische Bevölkerung nicht völlig verdrängen, und so war der beste Boden für eine Mischsprache gegeben“.

Pentru intrarea în acest chip a *chucerei* în limba română vorbește analogia altor cuvinte cu înțeles înrudit.

Istoria cuvântului *chucera* trebuie să fie, de pildă, foarte asemănătoare cu aceea a cuvântului *mal*.

Pornind pe urma cercetărilor lui Hasdeu (*Cuv d b. I*, 288—290), care consideră cuvântul *mal* de element tracic, pe care Ungurii la intrarea lor în Panonia l-au găsit acolo cu sensul de „munte“, întocmai cum găsiseră în Dacia pe *malva*, Ov. Densusianu (*Urme vechi de limba în Studiu de filologie română*, București, 1898, p. 12 și urm.) constată că. „Sânt nenumărate colinele, dealurile și munții care apar în județele noastre cu această numire. Dacă luăm în considerare înțelesul obicinuit pe care-l are *mal* în daco-română, ne întrebăm cum se poate ca acest substantiv să fi fost dat ca nume unui munte. Și aici ca

1) cf. H. Hirt, *Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur*, Strassburg, 1905, p. 140—141.

2) cf. Hirt, *o. c.*, p. 130.

3) cf. Hirt, *o. c.* p. 141 și 154.

și la *Bucura*, limba albaneză ne vine în ajutor. În albaneză *mal'* înseamnă tocmai „munte“. Românescul *mal*, fie că vine din albaneză, fie că este un împrumut din altă limbă¹⁾, a trebuit să aibă și el mai întâiu înțelesul de „munte“. Și această semnificațiune, păstrată în numele localităților amintite, ne este atestată și de istrianul *mal* cu înțelesul de „deal“²⁾.

În unele părți din România chiar, se mai aude, după cât șantem înformați, *mal* cu aceeași accepțiune.³⁾ Cât despre schimbarea de înțeles, G. Meyer compară vechiul slavon *brěgŭ* (țârm) cu germ. *Berg* (munte)⁴⁾.

Dacă *mal* a avut odată în limba română înțelesul de „munte“, de „ridicătură de pământ“ în general, aceasta ne va înlesni să explicăm câteva nume interesante de localități din documentele vechi ungurești“. Densusianu arată apoi că Hasdeu a atras atențiunea asupra mai multor localități din Ungaria, atestate în documente din sec. al XIII-lea și XIV-lea, al căror nume este compus cu *mal*, iar el însuși (*Urme vechi de limbă*), p. 13, nota, completează lista lui Hasdeu, apoi continuă: „După cum rezultă din textul documentelor, asemenea numiri erau date numai munților, dealurilor și oricăror localități așezate pe o înălțime. În limba ungurească cuvântul *mal* nu există astăzi și nici nu este atestat în trecut. De unde să-l fi luat Ungurii? Dacă luăm în considerare cele spuse mai sus asupra românescului *mal*, nu mai incupe îndoială că partea din urmă a numelor de localități ungurești amintite este un element românesc. Ungurii au găsit la Români cuvântul *mal* cu înțelesul de munte în momentul în care s'au așezat între Tisa și Carpați. Și cât de timpuriu au trebuit să împrumute ei acest cuvânt de la Români, aceasta se poate vedeă din faptul că încă la a. 1219 găsim localitatea *Zevlevmal* care prezintă în partea din urmă tocmai forma

1) Densusianu crede că poate fi un element iliric (*H. I. r.* 1,349—350).

2) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, II, p. 34.—N. A.

3) D. A. Argenti îmi comunică că „în județul Tecuci (com. Buda) *mal* există „cu înțelesul de ridicătură (dâmb), uncolo de care terenul se nivelează“. Același lucru și în județul Prahova, în împrejurimile Ploestilor. Pentru județul Râmnicul-sărat, d. F. Drugescu mă asigură că în satele Vâlceni, Sulicuta, Grebăn, Costienii mici și Boldul, *mal* are înțelesul de „deal“. — N. A.

(4) *Etymologisches Wörterbuch der alb. Sprache*. p. 257. — N. A.

românească *mal*. Iată dar cum și acest cuvânt vorbește în contra lui Rösler“.

Trecutul cuvântului *Chiceră* e foarte asemănător și cu acela al lui *măgură*, singurul care poate îl întrece în extensiune ca nume propriu de înălțime. *Măgură* e cunoscut cu înțelesul de „munte“ și de textele vechi:

E eu pusu sămtu împăratu de la densu pre-a Sionului măgură sfântă. Ps. Șch. 2 v°. *Și merse în măgura Eleonului*. C. Sturdz., 31. *De să munces'cu în pustii și în măguri*. C. Todorescu, f. 48 v°, r. 9. *Ar'de tot pământul și toți mun'ții și toate măgurile*. C. Tod., f. 77 v°, r. 8. *Munții săriia ca berbecii și măgurile ca mieii oilor*. Psalt 1651. Ps. 113, 6. *Hs. carele căutâ rătăcita oae pren măguri și pren munți*. Indr., 597. Cu același înțeles se întrebuițează și astăzi ca nume comun: *Zotkiewsky... se urcă pe o măgură de unde putea să vadă tot ce se petrecea în tabăra noastră*. Bălc., 593. [*Orășelul*] *Corabia, sentinela dunăreană așezată 'ntre măguri* Vlah. Rp. 19.

Prin păstorii români a fost dus acest cuvânt până prin Galiția, Polonia și Moravia (cf. Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 23) păstrându-se până astăzi ca nume de munte: rut. *Magu'ra*, ceh.-sl. *Magura* (nume de munte în Carpații Zipsului).

Cihac (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. I. *Éléments latins*, Francfort s./M. 1870, p. 152), ca și Taverney în *Études romanes dédiées à G. Paris*, p. 277, care se gândia la lat. *maculum*, îl credea latin și-l derivă din *macula* 'tache', adică „pată“. Hasdeu (*Cuv. d. bătrâni*, I, p. 288) constată că această etimologie este inadmisibilă. „Românescul *măgură*,“ spune el, „e pur și simplu albanezul *măgulă* „λόφος, collis, cōteau). Bohemul *mahura* „măgură“, neavând nici o afiliațiune în celelalte dialecte slavice este un împrumut de la Români, probabilmente prin intermediul așa numiților Valachi din Moravia²). Prin radicalele *mag-*, nu însă și prin duplul sufix *-la* sau *-ra*, *măgura* pare a fi înrudită: pe de o parte cu slavicul *močila* „movilă“, pe de alta cu spaniolul *mogote* „montagne isolée“, vechiul portugez *mogo* „piatră de hotar“, ambele acestea de o provenință nelatină³).

1) Reinhold, *Noctes Pelasgicae*, Athenis, 1855, p. 32. — N. A.

2) Cf. hereček, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete d. österr. Kaiserstaates*. — N. A.

3) cf. Diez, *Etymol. Wörterb.*, t. 2, p. 152. — N. A.

G. Meyer (*EtWbAS.*, p. 118—9) tratează cuvântul la articolul *gdmul'e* f. 'Haufen von Erde, Gras u. dgl.' *ma'gul'e* f. 'Hügel' și constată că aceste două cuvinte nu se pot despărți unul de altul și trebuie aduse în legătură cu p.-sl. *mogyla* și *gomila* 'tumulus', care se reflectează în bulg. rus. *mogila*, pol. *mogila* și în slov., sc. *gomila*, etc. Din pol. a pătruns cuvântul în litv. (*mogila* 'Kirchhof' Brückner 109), din rus. în rom. (*moghilă, movilă, mohilă*). Alb. prezintă *a* și *u*; slav. *o* și *y*, întocmai ca în cuvintele de înrudire străveche. Dar deoarece înrudirea străveche o putem admite cu greu, ar trebui ca amândouă să fi fost împrumutate din *o* a treia limbă. Din alb *magul'e* se derivă rom. *măgură* 'Hügel'; acesta a fost dus de păstorii nomazi români la Cehi și Poloni (M. Wand. 23).

Berneker, *SLEtWb*, Lieferung 11, p. 68—69 admite întocmai părerea lui G. Meyer adăugând că din alb. se derivă, afară de rom. *măgură*. și ngr. *μαγούλα, μογούλα*, și respinge apropierea, cu parelele semasiologice neîndestulitoare, făcută de de Charpentier (*Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 40,467) la av. *maga-m*, *maga* f. 'Loch im Erdboden, Grube', deoarece însemnarea fundamentală a cuvintelor despre care vorbim este în mod evident „Hügel, Steinhauften“ și nu „Grab, Grube“. Nu admite nici împrumutul din celt. *mogo* 'gross' (impotriva lui Šachmatov) (*Archiv für slawische Philologie*, 33, 91).

Pornind probabil de la părerea mai sus amintită a lui G. Meyer, că adică cuvântul *măgură-mogyla* ar fi împrumutat din *o* a treia limbă, Pericle Papahagi (*Notițe etimologice în An. Acad. Rom. Seria II, T. XXIX, 1906—7, Mem. Secț. Lit., p. 233—235*) crede că *măgură* = „colină“, „munte“ ar fi de origine latină și se poate deriva din *măgulum* „das Maul“, Georges, *Lat.-Deutsches Wb.*, cu însemnarea de: *gena, bucca*, graecobarbaris = *μάγουλον* „genam, buccam“, *Duc.*, cf. ar. „*dzeană*“, care înseamnă și „colină“, „deal“. În ar. are forma *măgu'ra* (Muzachia, Albania), *măgu'lă* (Epir—Tesalia), în alb. *ma'gul'e*, ngr. *μαγούλα*

Tratând elementul romanic *magulum în *REtWb.*, p. 379, W. Meyer-Lübke referitor la această părere însă zice: „Rum.

măgură, „Berg“ A. A. Rom. XXIX 33, *sic*, în loc de 233) 'gehört Kaum hierher'.

Tiktin și de astă dată este foarte precaut. În *RDWb.*, p. 940 nu ne dă o etimologie sigură a cuvântului *măgură*, ci scrie: „Vgl. alb. *ma'guljă*. Desselben Ursprunges scheint ksl. *mogyla* (rum. *movilă*, id.) u. ngr. μάγουλον „Wange“ „zu sein“. Ne lasă deci și el să bănuim o altă etimologie decât alb. *ma'guljă* și de bună seamă nu se gândește la vre-un element latin, care cu greu ar fi putut pătrunde în toate limbile slavice, ca derivat al v. bulg. *mogyla*, ci mai curând la un element necunoscut tracic ori iliric. După cele constatate în legătură cu *Tâmpa*, *chicera* și *mal*, acest lucru ni se pare chiar foarte probabil. Și nu e exclus că sufixul (la început cuvânt independent) —*ră* (cf. Τέμπερα, *Chic-e-ră*, *Măg-u-ră*) ne indică tocmai această origine tracică ori ilirică.

Afară de o mulțime de nume de localități terminate în, *para*, —*pera*, —*paros*, —*sara*, —*sura*, —*sure*, —*zara*, —*zura*, —*zera* —*bara*, —*styron*, —*stura*, *storoș*, —*șkera*, —*șkara*, care sânt de altă natură, la Thomaschek, o. c., p. 53—91, întâlnim în Dacia și Moesia: 'Αππίαρα, 'Αρκο-βιάδαρα, Βίμερος, Βρίττουρα, Δίμερος, Σούβαραι în dep. Remesiana, apoi Σικέρα lângă Beroë, pentru care se gândește chiar la rădăcina *čick-* „spitzig sein“ etc.

Formele sârbești cu *r* (*kičer* și *Kičeri*) se explică ușor admitând că ele pot să vină de la poporul la care *l* străvechiu și *l* velar, și poate uneori și *l'* albanez, treceă în *r*, și la care cuvântul *chiceră*, *chicer* are întrebuintărea cea mai largă, poporul peste care s'a așezat cel sârbesc și care le-a lăsat Muntenegrenilor *Durmitorul* și le-a dat Rutenilor *Măgura*, *Muncelul*, *Tâmpa*, *Kičera*¹⁾ etc.

1) Pentru a fi compleți amintim că proveniența de la Români la Ruteni a *Chicerei* a relevat-o încă Hasdeu (*Cuv. d. b.*, I, p. 283—4) care, în baza unei informațiuni probabil tendențioase în privința sensului și chiar a formei, îl consideră identic cu mold. *ehicior* < *picior*, lată ce ne spune el: „Amicul meu, cunoscutul antropolog Dr. I. Kopernicki din Craiova, într'o epistolă din 30 Apr. 1873, îmi scrie că locuitorii din Galitia, în regiunea mai apropiată de Bucovina, numesc munții foarte înalți (góry bardzo wysokie): *gorgany* sau *giergany*, iar picioarele de o formă oarecare deosebită ale acelor munti (odnogi pewnego kształtu). *kiczory* sau *kiczery*. *Kiczor* moldovenește *kicior* = *picior*, fiind vorbă înverdat română, rezultă că și *gorgan* a pătruns în Galitia de la Români. Când însă? Aztăzi în Moldova *gotgan* nu se mai aude.“

În celelalte limbi slavice ea nu se găsește, ceea ce e o dovadă pentru acest punct de vedere. Forma *Kičelj* pe care, cum am amintit, ne-o dă Densusianu, fără să fi avut putința să o găsim și noi, ne pricinuește deosebită greutate la explicarea lui *lj*. Singura explicare ar fi influența analogică mai nouă a albanezului *k'ikeľ*.

3. Abrud.

E neîndoios că pe teren lingvistic Ungurii în vremea din urmă au lucrat cu mai multă râvnă și mai mult sistem de cât noi, stându-le la îndemână mai multe reviste de specialitate subvenționate de deosebite societăți științifice. Și cum în filologie aceeași particularitate fonetică, morfologică, lexică ori sintactică poate să intereseze în același timp două ori mai multe popoare învecinate, e natural, ca anumite rezultate, la care ajung ei, să aibă oarecare interes și valoare și pentru noi. Acestea ar trebui relevate ori de câte ori se ivesc.

De astădată îmi iau voie să fac o dare de seamă despre cele din urmă etimologii propuse de savanții unguri pentru *Abrud* și *Bârsa*, firește, adăugând și unele observări.

Incep cu o părere personală. Cred că s'a făcut o greșală în redactarea *Dicționarului Academiei române* neluându-se în considerare nici un nume propriu, probabil pentru proporțiile onomastice românești, care singură ar constitui un dicționar mult mai voluminos decât însuși dicționarul graiului comun, căci „mapa cea mai amănunțită, acoperind cu litere aproape imperceptibile un părete întreg, nu ne împărtășește decât *notabilia*, fără a se putea pogori la atâtea movile, stânci, pârâjașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la fața locului există generalmente câte un nume propriu“, ne spune cu dreptate Hasdeu și citează următorul pasaj din Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, Flecken; Dörfer; Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle hä-

ben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene, sondern auch fast jeder Fleck in den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden...¹⁾.

Dicționarul Academiei române nu e numai etimologic, ci și istoric. Se poate însă să lipsească din el numele proprii care pot să lumineze o pagină din cele mai întunecate ale trecutului nostru celui mai îndepărtat și mai mult discutat? Această întrebare mi-am pus-o răsfoindu-l și comparându-l cu *Magyar etimologiai szótár* publicat de Gombócz Zoltán și Melich János, în care la p. 10 a fasc. I întâlnim o frumoasă și pentru noi deosebit de importantă etimologie a numelui orașului și râului *Abrud*.

Etimologia acestui „nom d'un bourg très-historique en Transylvanie“, care este punctul de căpetenie al minelor de aur de aici și de Unguri e numit în același chip, iar nemțește i se zice „Gross-schatten“ (Altenburg) a încercat s'o dea mai întâiu Hasdeu în al său *Et. Magnum Rom.*, I, p. 91—92. După ce arată rolul însemnat al Abrudului în istoria politică și culturală a poporului românesc din Ardeal, el continuă:

„La 1786 s'au descoperit la Roșia (Verespatak) lângă Abrud prețioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonizarea Daciei, și din cari rezultă că această localitate se numea atunci *Alburnus*. Deja Massmann (Libellus aurarius, 114) observă că între *Abrud* și *Alburnus* este o prea mare asemănare, admitându-se o formă intermediară *Albrud*; dar pe de altă parte, el atrage în același timp atențiunea asupra numelui orașului tracic din Mesia *Abrotum*, unde se bătuse împăratul Deciu contra Goților. Cu alte cuvinte, *Abrud* ar putea să fie numele dacic al localității pe care colonii romani prin asonanță au numit-o apoi *Alburnus*. Noi vom adăoga cătră aceasta, că în Tracia există orașul Ἀβρολέβα, adecă prin obicinuita confuziune paleografică greacă $\Lambda = \Delta$: *Abrudeva* sau *Abrudava* (Du Mont, *Inscript. de la Thrace*, p. 76), de unde *Abrud* fără nici o modificare fonetică. Ar urmăde aci că numele roman oficial *Alburnus* s'a uitat, dar numele dacic poporan *Abrudava* s'a conservat până astăzi“.

1) Hasdeu, *Et. Magnum Rom.*, I, p. LVII.

Argumentația lui Hasdeu nu ne captivează, căci nu ne dă un etymon evident, ci e clădită mai mult pe o combinație a fantaziei.

Dar să vedem într-o formă ceva mai dezvoltată ce ne spun cât se poate de concis autorii susnumitului dicționar etimologic unguresc.

Cel mai vechiu document în care se întâlnește numele Abrudului e de la 1271: „*terram Orbuth vocatam*“ (Szekely Oklevélt. I, 17)¹⁾. Alte date: 1320: *Obrudbania*; 1338: *Obrud*; 1366: *Terrae Obrugh cum Zalathna .. terrae Obrugh ac Zalathna*“ (Zimmermann-Werner, Urkundenb.); 1366—70: „*terrae Obrugh ... super possessionibus Obrud et Zalathnabánya vocatis*“ (ibid.)

1. Orașul *Abrud* se numește ungurește *Abrudbánya* începând abia din secolul al XVI-lea, cf. *Abrughanija* (Reychersdorff, Chorogr. Transylv. 1550, p. 14); *Abrudbánya* (PP.). Numele latinesc al acestui oraș de la secolul al XVI-lea încoace e *Abrotania* (v. Fabritius K., Erdély... térképe 7; — *Aurarium* PP. Românește a fost numit de când se știe *Abrud*. Pentru această formă se citează Tiktin, care și de astădată e cât se poate de cu rezervă și adaugă acel „Et. unbek.“ atât de obișnuit la el, Mai citează forma *Avrud* găsită la Lipszky care, cum se știe dă numele românești ale localităților de multe ori pocit.

Nemțește i-se zice *Grossschatten* (Lipszky, Márt. 1807). Noi mai putem adăuga și forma secundară *Altenburg* (cf. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numităilor de localități cu populațiune română din Ungaria, Sibiiu*, 1909, p. 3).

2. *Abrud* se numește și apa care curge pe lângă orașul *Abrud* (Lipszky, Kr. Cz. F.).

Și acum să cităm textual ce ni se spune privitor la etimologie. „Ungurescul *Abrud* (< *Obrugy*) e probabil împrumutul unui cuvânt dac cu înțelesul de ‚aurum‘, cf. gr. ὄβρουζον [la scholiastul lui Thukydides și la scriitorii de mai târziu, v. Stephanus; variante: ὄβρούζη, ὄβρουζη; ὄβρουζος, ὄβρουζιακός adj. Herwerden, *Lex. graecum suppletorium*], ‚Aurum purum‘; din grecește e la t. *obrussa, obrusa, obryzum, obryza*, Forc.; *obridium, obritium; obridiacus, obriziatu* DuC.²⁾

1) Dăm felul de scurtare al autorilor.

2) La acestea noi mai putem adăuga formele: *obryziacus* și *obryzatus, -a-, -um*, v. Georges, *Ausf. Lat.-Deutsch. Wb.*, s. v. — N. D.

Grecescul ὄβρυζον [$\leftarrow$ *ob-rud-io-m] e probabil de origine barbară (tracă).

Altfel Kočubinskij, O ruscom plen. 21 ($\leftarrow$ sl. *ruda*, 'metal' originar 'rotes erz' Mikl. EtWb. 284). Greșit Nagy, Ethn. 1, 212 ($\leftarrow$ *aurum*).¹⁴

Etimologia dată, probabil de Melich, e cât se poate de ingeniosă și o putem primi cu o singură rezervă. De ce adică să fi trecut dacul *Abrud* de a dreptul în ungurește?

În sprijinul acestei teorii, evident tendențioasă și dictate de interese mai înalte împotriva convingerii, asupra 'căreia revine desvoltând-o mai clar în alt articol, de care ne vom ocupa mai târziu, se pare că este împrejurarea că forma ungurească *Abrud* (rostit cu *e* — *o* deschis—), și mai ales forma mai veche, cea grecească și latinească, toate cu *o*, și chiar și sfârșitul cuvântului (*-d* $\leftarrow$ *-gy* $\leftarrow$ *-d-io-m*), sânt, mai aproape din punct de vedere fonetic de etimonul presupus *ob-rud-io-m decât românescul *Abrud* rostit cu *a*. Cunoștințele noastre asupra limbii dacice nu ne dau puțința să spunem precis cum s'a putut întâmpla această schimbare fonetică pentru limba română, mai ales deoarece o influență slavă s'ar fi exercitat tot în direcția lui *o* (cf *Aluta* $\leftarrow$ *Olt*)¹⁾. Împrejurarea că mai avem exemple analoge în formele *Ampoiu* (lat. *Ampelum*, ung. *Ompoly*), *Ampoia* (ung. *Ompolyicza*), — în locul cărora am așteptă mai curând *Impoiu și *Impoia, — și *Trâmpoiele* (comună și râu, ung. *Trimpoel*), care se crede că ar fi compus, scurtat prin afereză, din *Între-Ampoile*, și *Argeș*, despre care nu se prea poate spune că-l avem din ungurește, ne face se bănuim că în limba dacică ar fi existat un *e* foarte potrivit să fie înțeles de străini când *o*, când *a*. Astfel Grecii l-au înțeles odată *o* (Ὀβρυζός, ὄβρυζον, biz. Ὀσμος), atâtădată *a* (Ἀλούτας, Σάμος, Ἄσαμος), așa cum au înțeles și Sașii mai târziu pe *Oltul* nostru *Alt*.

Romanii l-au înțeles mai mult *a* (*Alulus*, *Ampelum*, *Samus*) Slavii *o* (*Olt*, bulg. *Osem*). Cum vedem așa dar, împrejurarea

1) Notăm că și în latina vulgară a trebuit să se schimbe *a* cu *o*, cf. *codru* $\leftarrow$ *quodrum (= clas. *quadrum*, O. Denssianu, *H. l. r.* I, 71, P. Škok, *Einige Worterklärungen* II. Arch. f. sl. Ph. XXXVII Bd, 1—2 Heft, p. 83—4), *lăcustă* $\leftarrow$ *lacusta, *-am* (= clas. *locusta*, O. Denssianu, o. c. I, 94.

că documentele Ungurești prezintă forma mai veche cu *o*, ca și formele grecești corespunzătoare, nu spune prea mult. De la coloniștii romani și Dacii romanizați noi am moștenit probabil formele cu *a* sau, în orice caz, apropiate în rostire de *a* (*Abrud*, *Ampoiu*, *Argeș*). Unele dintre acestea s'au modificat spre *o* sub influența Slavilor cu care am locuit mult timp împreună (*Olt*, *Someș*). Formele ungurești *Ompoly*, *Ompolyicza* sânt evident forme românești modificate probabil tot de Slavi în acest sens. Pentru originea românească a lui *Trimpool* nu încapе îndoială,

Rostirea cu *e*, înțeles de noi mai mult *a*, ajutată de influența slavă care l-a înțeles mai mult *o*, a putut să dureze destul de îndelungat până să treacă în românește definitiv la *a*, poate chiar atâta timp cât a durat procesul formării definitive a limbii românești. În graiul viu unguresc a putut deci să pătrundă *Abrudul* cu *e*, ca și *Someșul* (ung. *Szamos*), încă în această epocă

Dar să nu clădim pe ipoteze. Chiar și în cazul că *Abrudul* se rostea în românește cu *a*, a putut să pătrundă în ungurește cu *e*, mai ales dacă *a* eră scurt, căci Ungurii în cea mai mare parte au numai *á* (lung) și *a*, rostit *e* (scurt), iar pe *a* scurt din limbile străine îl reproduc de obicei cu *e* (scris *a*): *Adorján* < lat. bis. *A d r i a n u s*, *agítál* < lat. *ăgitare*, *agyintus* < lat. *ădjunctus*; *angyal* < ven. it. *angelo* (< lat. *ăngĕlus*, gr. *ăγγελος*); *abrikol* < germ. *abrichten*; *adrez* < germ., fr. *adresse*; *amarít* < rom. *amărit* etc. Regula aceasta nu e de o generalitate absolută, căci se găsec în ungurește și cuvinte cu *á* dezvoltat din *ă* (*ăngolna* 'Aal' < lat. *ăngilla*, *Ădám* < lat. bis. *Ă d a m*, *Ăgota* < lat. bis. *Ăgatha*; *ăfonya*, dar și *afonya* < rom. *afină*¹⁾, *afună*; *ăfuriszál* < rom. *ăfurisesc*, *ăgoda* < rom. *agud*, *ărmesszár* < rom. *armăsar*, *ărděj* < rom. *ardeiu*, *ărvona* < rom. *arvună*, *ărnucs* < rom. *arniciu* etc).

Pentru punctul nostru de vedere însă sânt deosebit de edificatoare următoarele cuvinte: *abruta* 'Stabwurz, Gürtelkraut' (*Artemisia abrotanum*) < lat. med. **abruta* (< lat. *abrōta-*

1) Cuvânt vechiu, căci se găsește și în dial. ar., și foarte important pentru noi căci de la noi, afară de Ungurii, a pătruns și la Ruteni. Istoria lui poate să fie deci asemănătoare numelor topice pe care le tratăm

num, a brutanum, iar acesta din gr. ἀβροτονov) și în special: *Ajton*, care are formele mai vechi cu *o*: *Oython*, *Ohton*, *Oktum*, *Othum*, *Achtum*, și se derivă din turc. *Altyn*, *Aladâr* < *Olodâr* < *Aladâri (cf. lat. *Aladarius*) < *Aldâri < germ. *Ardarich* < *Al-darik*, și *alma*, care are în limba mai veche și forma *olma* (cf. și *olmâs*), < turc. 'alma.¹)

Grafia cu *o* a documentelor dinainte de sec. al XVI-lea poate să reproducă deci tocmai rostirea ungurească de astăzi. Pentru *e* adică nu se găsește semn special în alfabetul latin și diecii scriitori de documente se pare că l-au reprodus la început cu *o*, care eră și scurt în limba lor și de care de fapt se apropie în rostire, și nu cu *a*, cu care reproduceau pe *á* care eră lung. Numai mai târziu se va fi cimentat scrierea lui *e* cu *a*.

În cazul că grafia documentelor însă ar reproduce în adevăr un *o*, ar trebui să presupunem că Ungurii au primit cuvântul *Abrud* în o formă alterată de Slavi și de la aceștia, iar dezvoltarea fonetică a trebuit să fie identică cu a cuvântului *Barcza* (rom. *Bârsa*), al cărui *o* însă s'a născut din *u*: *Bursza* (scris *Burza*, *Bursa*, *Burcza*, *Burcia*, *Burcya*, s. XIV.) > *Borsa* (scris *Borza*, s. XIII—XIV) > *Barsza* (scris *Barza*) > *Barcza* (scris *Barsza*, *Barcza*, s. XIV—XX)

Cât privește pășirarea grupei de sunete *-br-* după vocală în *Abrud* (cf. *făurâr* < *fēbruarius* -um clas. *fēbruarius*, -um, *lăuruscă*, *lăurușcă* < *labrusca*, -am; *faur* < *faber*, -rum etc.) observăm de o parte că ea a putut fi menținută prin etimologia populară care, ori a despărțit cuvântul în *a* (< *a* d) și *brud*, considerându-l de compus, după analogia altor cuvinte privitoare la toponimie (cf. *a-locuri*, *a-munte*, *a-muşloc*, *a-vale* etc), ori l-a apropiat de vreun cuvânt latinesc (cf. lat. *Alburnus*)²⁾, de altă parte că numele topice sânt mai conservative în privința dezvoltării fonetice decât cele comune.³⁾

1) Pentru etimologii v. Gombocz și Melich, o. c., s. v.

2) În cazul că documentul dela 1271 ne redă în adevăr rostirea din acel timp a cuvântului *Abrud* (= „*Orbuth*“), s'ar putea admite că *Albrud > *Arbrud (de aici prin disimilație *Arbud*) sau *Abrud* este forma alterată care a ajutat menținerea grupei *-br-*. Dar poate să fie vorba și numai de o particularitate, ori chiar eroare grafică.

3) Un exemplu interesant cum uneori, încetând pricina nimirii unui loc și uitându-se înțelesul acesteia, ea nu se mai șupune legilor fonetice cărora

În sfârșit, în privința finalului în *-d*, amintim că numele *Abrutum* și *Abrudeva* sau *Abrudava*, citate de Hasdeu, ne dau puțința să presupunem că, alături de **obrud-io-m* din care se derivă cuvintele grecești și latinești cu înțelesul 'aurum purum', a putut să existe și un **obrud-o-m* sau **abrud-o-m*, din care s'ar derivă *Abrud-ul românesc*¹⁾.

4. Bârsa.

Și acum să ne ocupăm de un alt articol, acesta de revistă, al lui Melich, în care tratează etimologia numelui propriu *Bârsa*, și-și dezvoltă mai clar teoria despre păstrarea prin limba ungurească a elementelor dacice ale limbii române.

Articolul e intitulat „*Barcza, Barczaság, Bârcza*” și s'a publicat în revista *Magyar Nyelv*, XI (1915), No. 6, pp. 241—245, iar traducerea germană a lui a apărut în acelaș timp în săsescul *Korrespondenzblatt*.

Autorul, după ce constată că numele râului ardelean *Barcza* și al ținutului numit *Barczaság* (rom. *Bârsa* și *Țara Bârsei*, săs. *Burzen* și *Burzenlând*) trebuie despărțite de numele de localități *Alsó-* și *Felső-bârcza* din com. Abaújtona și de *Kis-* și *Nagy-bârcza* din com. Borsód, care prezintă o dezvoltare fonetică de tot deosebită: *Borcza* (1194: *Terra Borcha*, Csánki, I, 169) $\rhd$ *Barcza* $\rhd$ (s. XII—XVII) $\rhd$ *Bârcza*, trece la documentele, în care se pot întâlni numele ardelenesti, și constată că în documentele latino-ungurești, publicate în *Urkundenbuch*-ul lui Zimmermann-Werner etc., *Barcza* se găsește scris:

1. *Burza* ZW. 1218: „*terram de Burza*”, 1222: *terram Burza*”, 1222: „*ad ortum aquae, quae vocatur Burza*”; declinat latinește în 1232: „*terram Burze*”);

s'a supus numele comun din care vine, este, de pildă, numele satului *Tăure* din j. Bistrița-Năsăud. Cuvântul e identic cu pluralul lui *tău*: *tăuri*. Satul și-a căpătat numele de la mlaștinile, „tăurile” care-l încunjurau. Cu timpul ele au dispărut, așa încât numai niște mici băltoage le mai arată urma. Oamenii schimbându-se, au uitat pentru ce au numit satul cum i se zice. Numele *Tăure* s'a fixat acum pentru sat fără să se mai supună evoluției fonetice a „tăuri”-lor și și-a schimbat genul articulându-se *Tăurea*.

1) Cu toate grafiile documentelor adică, nici în ungurește nu e de crezut să fi fost forma mai veche **Obrugy*, căci am așteptă însă i se fi păstrat finalul în *-gy*, cum s'a păstrat d. p. în *Sztrigy* (rom. *Streiu*), care are tot origine dacică ca și *Abrudul*.

2. *Bursa* (ZW. 1222: „*terram de Bursa*“);

3. *Burcia*, *Bürçya* (ZW. 1240: „*in Burcia*“, 1385: „*de Bürçya*“);

4. *Borza* (ZW. 1211: „*terram Borza... terra Borzū*“, 1212: *cruciferi de Borza... de Borza*“, cel din urmă exemplu de acest fel fiind din 1373: „*in Borza*“; în genitivul latinesc din 1231: „*terram Borze*“, 1225: „*in terra Borze*“; cu greșală de . scrisoare de mai multe ori „*terra Boza*“, „*terram Boze*“);

5. *Barza* (ZW. 1349: „*terrae Barza*“);

6. *Bárcsza* (ZW. 1407: „*de districtu Bárcsza*“);

7. *Barcza* (*Székely Oklár*, I, 1484/1568: „*terra Barcza*“, *ibid.* III, 75: „*molendina terre Bârcza*“).

Sășii numesc râul amintit *Burzen*, iar ținutul *Burzenland* (*z* = ung. *cz* și rom. *ț*). Mai de mult numele săsească a fost și *Bürtza* (cf. *Székely Oklár*, IV, p. 142, 1600: „*durch Burtzaland*“). Fiindcă în limba săsească ardeleană germanul apusean *u* înainte de *r+z* de obicei rămâne neschimbat, așa de pildă cuvântul *kurz* „scurt“ se rostește totdeauna cu *u* (cf. Kisch, *Bistritzer Mundart*, 21; A. Scheiner 8. § 7), urmează că *Borza*, *Barza* documentelor nu poate fi formă săsească ardeleană.

Ce privește numele românești, constată următoarele:

După Lipszky, *Repertorium*, râul numit ungurește *Barcza*, săsește *Burzen*, se numește românește *Burcza* (după Melich cit. *Burța*). Dar el mai are și numele *Bârșă* (v. Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*, p. 193), iar ținutul e numit *Bârșă* (sic), *Țara Bârșei* (Tiktin, *ibid.*). După Tiktin originea acestui nume e necunoscută. Dar e probabil că această formă fonetică o au Români încă de prin s. XIV. Cel puțin aceasta o dovedesc documentele slavone date de deosebiți voievozi munteni (v. Dr. I. Bogdan, *Documente și regeste*, Buc. 1912), în care cetim din 1375—80: „*prăgarem Braševskim i Ražnovcem i vāsei zemli Brāsēnskoj*“ = pârșarilor brașoveni și Râșnovenilor și întregii Bârșe (v. acest document slavonește în *Sbornik-ül bulgar XIII*, 47), din 1431—33: „*zemli Brāsi*“ = Țării Bârșei (*Sbornik XIII*, 49), din sec. XV: „*vāsei Brāsē*“ = întregii Bârșe (*Sbornik XIII*, 60), din s. XV: „*ot zemle Brāsē*“ = „*dela Țara Bârșei*“ (*Sbornik XIII*, 88), etc. Deci în aceste documente Țara Bârșei e numită; zemlja *Brāsēnū-*

skaja, zemlja, Bräsy(i) ~ *Bräse, Bräsa*. Iar *Bräsa*, acestor documente slavo-române poate fi tocmai forma ortografică, a rostirii românescului *Bârsa*.

Recapitulând deci, constată că ardeleanul unghuresc *Burza* prezintă în șir istoric următoarele forme fonetice: *Bursza* (scris *Burza, Bursa*: s. XIII) ~ *Burcza* (scris *Burcia, Burcya*: s. XIV) > *Borsza* (scris *Borza*) ~ *Borcza (s. XIII—XIV > *Barsza* (scris *Barza*) ~ *Barcza* (scris *Barcsza, Barcza*: s. XIV—XX). Din vechiul unghuresc *Burcza* și-au împrumutat Sașii *Burzen*-ul lor, iar din *Borsza* au făcut Românii *Bârsa* (cf. *hozdó* > *hârdău, szorg-anu* (*szorgalmas*) > *sârgui, polgár* ~ *porgár > *pârgar* scris în documentele slavo-române *prägar*). Din sășescul *Burzen* și din *Burza* (cet. *Bursza*) al documentelor latino-unghurești adică nu s'ar fi putut naște românescul *Bârsa*, căci lat. *ur* + consonantă a rămas neschimbat: *cursus* > *curs*, *furnus* > ar. *furnu* „Backofen“, *furca* > *furca* „Spinnröcken“, „Heugabel“, *sursum* ~ *susum* > *sus*, etc.

În privința originii cuvântului unghuresc, cu deosebitele sale forme, Melich acum își părăsește părerea de mai înainte (*MNY.* II., 103), adică că „*Barcza* e de origine bulgară; în privința originii e identic cu dacul *Berzovia* (*Berzava* de astăzi, afluentul Timișului) din Tab. Peutingeriana. Amândouă numele sânt derivatele adjectivului dac *berz, slav *brězŭ* („iute“)¹⁾“. Și adaugă textual:

„Acum, când cunosc mai bine dezvoltarea fonetică a numelui râului *Barcza*, am convingerea că vechiul unghuresc *Burza* nu poate să fie împrumutat din femininul adjectivului bulgar *bräza „iute“, ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănu-

1) Și după W Tomascheck e cuvânt traco-dac, dar înțelesul îi e „*Birkenbach*“, cf. sl. *brěza* „*Birke*“, os. *bärzä*, wakhan. *furz*. „*Birke*“, adică „*weissgefleckt*“ (*Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. CXXXI, Wien 1894, p. 59). — N. A. Cf. și cele spuse în Pauly-Wissowa, *Realencyklopedie*, s. v.: »*Bersovia* (Tab. Peut. Geogr. Rav. IV 14 p. 204, 3, Ortschaft in Dacia an der Strasse von Viminacium nach Sarmizegethusa, m. p. XXIV Arcidava (*Verséc*), XXV Tibisco (Zupa bei Karansebes), vgl. *Traianus Commentar. libro I* (Priscianus, VI p. 682 P.): inde *Berzobim*, inde Aizizi processimus. Noch jetzt erinnert die bei Zidovin vorbeifliessende Berzava, die sich mit dem Temes vereinigt, an den alten Namen, der im Dakischen „*Birkenbach*“ bedeuten mochte vgl. os. *barze*, lit. *berža*, slav *brěza* (aus *berza*), „*Birke*“).

esc că *Olt*, *Sztrígy*, *Szamos*, *Ompoly*, *Barcza*, *Temes*, *Maros*, *Körös*, *Zsil* sunt din limba, din care e și numele râului *Abrud* și al orașului *Abrudbánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică și din ungurește a străbătut în românește, v. EtSz. Numele de râuri amintite mai sus toate sânt rămășițe dacice în ungurește; și toate până la unul au ajuns din ungurește în românește și în săseasca ardeleană. Astăzi n'am atâtea cunoștințe de limba dacică, încât să-mi pot dovedi definitiv această presupunere, dar observ și acum că această presupunere e rezultatul studiilor mele mai îndelungate și amănunțite. Deocamdată cetitorul să se îndeustulească cu aceea, că vechiul unguresc *Bursza* > *Borsza*, etc., din care a rezultat actualul *Barcza*, în ungurește a venit din limba dacică; și în românește și săsește a străbătut din ungurește“.

Admit fără îndoială originea dacică a numelor râurilor *Olt*, *Streu*, *Someș*, *Ampoiu*, *Bârsa*, *Timiș*, *Mureș*, *Criș*, *Jiu* și *Abrud*, dar în privința celor spuse despre numele românesc al *Bârsei* și despre trecerea acestuia din o limbă în alta am oarecare nedumeriri, și m'aș bucura mult dacă Melich, cu un prilej bine venit, ar putea și ar binevoi să mă dumerească.

Observ deci următoarele:

1. Numele românesc *Burcza*, dat de Lipszky, nu se va ceti săsește cu *u* în loc de *â*: *Burța*, cum l-a scris el și cum ne recomandă Melich, ci românește: *Bârța* (cf. *Rumân*, care în graiul Sașilor se schimbă în *Rumun*, iar în al Ungurilor în *rumuny*, etc.)¹⁾.

2. *Bârsa* și *Țara Bârsei* (u. *Barcza* și *Barczaság*, s. *Burzen* și *Burzenland*, ca și numele de localități *Bârsa* (u. *Berza*) din j. Arad, *Bârsa* (u. *Dabjonuffalu*) din j. Sălagiu, *Bârsana* (u. *Barczánfalva*) din j. Maramureș, apoi probabil *Bârsău* (u. *Be-rekszó*) din j. Solnoc-Dobâca, *Bârsăul-de-jos* (u. *Alsóberekszó*) și *Bârsăul-de-sus* (u. *Felsőberekszó*) din j. Sălagiu, *Bârsăuța*

1) În cazul că Românii rostiau *Bârță*, Sașii și Nemții au auzit și scris -e-; cf. *Bertse*, „ein Dorf in der koloscher Gespanschaft“ și *Bertz* „ein Gebirg auf der Gränze“ în scaunele secuiești, care se va ceti *Bârț*, date de Ignaz Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch Lexikon*, Wien 1839.

(u. *Kisborszó*) din j. Solnoc-Dobâca¹), apoi următoarele nume-roase numiri de păraie, văi, păduri, moși, sate din Muntenia și Moldova: *Bârsan*, *Bârsana*, *Bârsanul*, *Bârsănești*, *Bârseasca*, *Bârzeni*, *Bârsești*, *Bârsoiul*²), negreșit trebuie despărțite din punct de vedere fonetic de numele râului *Bârzava* s. *Bârzova* (u. *Berzavà*), afluentul Timișului, și al râulețului *Bârzasca* (u. *Berzászka*), din j. Caraș-Severin, precum și al localităților *Bârza* (u. *Börza*) și *Bârzasca* (u. *Berzászka*) din j. Caraș-Severin și *Bârzava* s. *Bârzova* din jud. Arad³), cum și de următoarele numiri topice din Muntenia și Moldova: *Bârza*, *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bârzești*, *Bârzila*, *Bârzoesti*, *Bârzota*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzoțelul*, *Bârzoiul*, *Bârzotei*, *Bârzul*⁴). Chiar și dacă pentru acestea din urmă am putea presupune un prototip dacic cu -s-, deoarece vechiul *Berzovia* se găsește scris și *Bersovia*, acest prototip cu vremea a trebuit să să fie apropiat de etimologia populară la slavul *brǣzŭ* „iute“.

În forma lor actuală, *Bârza*, *Bârzasca* și *Bârzava* s. *Bârzova*, apoi *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bârzești*, *Bârzila*, *Bârzoesti*, *Bârzota*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzoțelul*, *Bârzoiul*, *Bârzotei*, *Bârzul* nu se pot despărți de slavul *brǣzŭ* „iute“, și în limba românească astăzi trebuie considerate de origine slavă (cf. *Brzava* pe valea *Lim-ului*, etc).

3. Nu e nici o deosebire fonetică între numele râului și al ținutului *Bârza*. Acel ἀπαξ λεγόμενον *Bársia* dat de Tiktin după Miron Costin (Kogălniceanu, *Let.*² I. 360) cred că e greșală de copiere, sau chiar de tipar, și trebuie cetit *Bársia*, deci e tot *Bârza*: „Óstea Ghicâi Vodă aŭ luatŭ atunci în țera Brașeului, ce se chiamă *Bársia*, trii pănci“, căci ceva mai la vale pe aceeași pagină cetim: „Den țera *Bârsei* aŭ purcesŭ oștile pren midlocul (*sic*, = „mijlocul“) Ardélului“, iar genitivul *Bârsei* nu poate avea decât nominativul *Bârza*.

4. După cum constată singur Melich, forma cea mai veche e cea cu -s-. Dintre limbile de-acum numai limba româ-

1) v. S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria*, Sibiu 1909, p. 18. — *Bârzăști* (u. *Barzest*) din j. Bihor pare a fi derivatul lui *Barză*.

2) *Marele Dicționar geografic*, p. 454—456.

3) v. S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*

4) *Marele Dicționar geografic*. p. 456 ș. u.

nească mai are numele *Bârsei* cu -s-; ungurește e' *Baraza*, iar săsește *Burzen*.

Nu înțeleg acum de ce limba, care păstrează forma cea veche atestată de documentele latino-ungurești (ca să nu mai vorbim de cele slavo-române de dată mai târzie, deși putem să atribuim chiar curat numai întâmplării împrejurarea că în de acestea nu se găsește mai curând de sfârșitul sec. XIV), a trebuit să împrumute cuvântul din alta, care prezintă o formă mai nouă. Apoi, dată fiind împrejurarea că streinii nu pot rosti vocala *â*¹), care în limba românească e de proveniență foarte veche, iar scriitorii documentelor erau streini de limba românească, întocmai ca și Lipszky, oare nu e cu putință ca variantele date de ei să fie încercări de a redă în rostirea proprie limbii lor și în alfabetul latin, care nu are semn anume pentru acest sunet, numele românesc al *Bârsei*? Oare românescul *Bârșa* n'ar fi putut da naștere ungurescului *Bursza* / *Borsza*, / *Barcza* (cf. *Rumân* / *rumuny*, *mâncare* / *munyekâr*; *fârlat* ~ *fârlat* / *fortât*; *vârcolac*, pl. -ci / *varkulács*, etc.) și săsescului *Burzen* (cf. *Rumân* / *Rumun*, *mâncă* / *munkă*, etc.)? Aceasta cu atât mai mult, deoarece:

5. Dintre cele trei limbi, în care se găsește numele râului de la care se trage cel al ținutului vestit odinioară pentru oierit, pentru „bârsanele“ sau „bârsăncile“ cu coadă scurtă și lată, „bune de lapte, dar slabe la lână“, lână țigaie numită tot „bârsană“, singură limba românească mai numește, cum am arătat mai sus (p. 2), tot *Bârșa* încă două localități, iar cu derivatele acesteia (*Bârsan*, *Bârsana*, *Bârșeni*, *Bârșeasca*, *Bârșești*, *Bârsănești*, *Bârsău*, *Bârsăuța*, *Bârsoul*) mai multe păraie, moșii, sate, și are *bârșa* ca nume comun pentru a însemna: „lopățica

1) Fiziologia acesteia și raportul cu sunetele asemănătoare, cu toate că s'au ocupat de ea mulți specialiști și nespecialiști (R. I. Sbierea, I. Bărbulescu, I. Popovici, G. Weigand, Mladenov, E. Dăianu etc.), încă nu sânt studiate de ajuns.

2) Ca să nu mai pomenim de trecerea lui *i* la *î* în grupele *in-*, *im-* (*împărat*, etc.), de pildă, trecerea grupei lat. *an* la *ân* e mai veche decât întâlnirea cu Slavii (sec VI), căci *a* slavon accentuat urmat de *n* s'a păstrat intact, afară de cuvintele: *jupân*, *smântână*, *stăpân* și *stână*. „Ges formes doivent avoir pénétré de bonne heure en roumain, avant que le passage du groupe *an* lat. à *în* se soit définitivement accompli“ (Ov. Densusianu, *H. l. r* I, p. 33 și 271).

cea perpendiculară și ca de un lat de mână de lată, care îmbină grindeiul cu plazul și 'n care e întărită partea dinainte a cucurei [= cormanei]. Ea servește spre slobozirea sau ridicarea plazului dimpreună cu fierul cel lat, anume ca plugul să între mai puțin sau mai adânc în pământ" (v. *Dicț. Acad.* 1¹, p. 503; Tiktin, *l. c.*, îl traduce cu: „Griessäule“, „Scharbaum“, „Sech-“, „Kolterholz am Pfluge“).

Ce e drept, nici *Dicț. Acad.* (*l. c.*), nici al lui Tiktin (*l. c.*) nu ne dă etimologia acestui cuvânt. În lipsă de izvoare suficiente pentru limba dacică de bună seamă nici Pușcariu, nici Tiktin n'a vrut să se aventureze în presupuneri nebazate pe fapte lingvistice care nu se pot trage la îndoială.

Dar să examinăm puțin părerea amintită mai sus a lui Thomaschek, după care numele râului *Bârșa* ar însemna „Birkenbach“.

Înainte de toate trebuie să constatăm că în adevăr, întocmai ca și la *Moldova, Țara Oltului, a Crișanei, și a Maramureșului*, la baza numirii *Țării Bârsei* trebuie să steie numirea văii sau apei *Bârsei*, căci accidentele naturale (apele, dealurile, munții etc.) au fost numite totdeauna înaintea satelor, orașelor și organizațiilor administrative; provincia și a primit de obicei numirea dela râu.¹⁾

Dacă ne gândim acum că în vremile vechi *bârșa* plugului putea să se facă de obicei din lemn de „mesteacăn“ ori „frasin“, care se întrebuințează în rotărie, deoarece e destul de tare și nu crapă, am putea să admitem ca prototip al acestuia o formă traco-dacică a vechiului indic *bhurjas* „Art Birke“, care a putut să aibă o formă cu -s-, apropiată de derivatul lat. *fraxinus* „Esche“ (cf. osset. *barse*, v. pr. *berse*, apoi alb *barð* „weisz“), nu cu -z- ca în derivatele slavice (*berza* > rus. *berēza* „Birke“, rut. *berēza*, bg. *brēza*, scr. *breza*, sl. *brēza*, ceh. *břiza*, pol. *brzowa* „Birke“, apoi pamird. *furz*, *brug* etc.) ori cu -k- ca în cele germanice (v.-g. *pirihha*, *bircha*; v.-e. *beorc*, *birce* „Birke“;

1) Nu insist asupra împrejurării că însuși cuvântul *fară* < *tērra*, cum se găsește și în documentele latine, e dovadă de existența unei împărțiri administrative vechi în care intră și *Țara Bârsei*, pe care am avut-o mai întâiu noi și de la noi a trecut la vecini.

g.-n. *barke, borke*; v.-isl. *berkr* „Rinde“; lit. *bēržas* „Birk“; *Biřžlus* „Birkenzweig“).

Analogii de felul acesta mai avem. Astfel, de pildă, „arțar“ se numește nu numai arborele, ci și o parte a războiului de țesut: „bățul (de lemn de arțar), care ține băgălele, numit în alte părți *brăglar(e)* (Oltenia), *jug* (Maramureș) sau bățul vatalelor (v. *Dicț. Acad.* I, p. 272), ș. a. Obiectul așa dat a putut să se numească după lemnul din care s'a făcut!).

Râul *Bârșa* „Birkenbach“, al cărui nume există și în munte încunjurat exclusiv de numiri românești și având trei ramuri, care toate „poartă pe lângă numele generic de *Bârșa* și un determinativ (curat românesc 2), fie în urma împrejurării că izvoarează lângă niște mesteceni sau frasinii, fie după forma albiei sau cursului său, care semănă cu o *bârșa* de p'ug, căci multe râuri și-au luat numirile de la deosebite însușiri ale lor (cf. *Prah va, Bistrița*, care în cursul său superior are numele de *Repedele* etc.).

Pentru eventualitatea întâie, care ni se pare cea mai probabilă, am avea o convingătoare analogie în *Moldova*, nume de râu și țară, în cazul că etimologia dată de Iordan (*Viața românească*, XII—1920, No. 2, p. 274—276) este cea adevărată. Împreună cu *Moldișul* (pârâu) din Prahova și *Moldovișul* din Vâl-

1) Tocmai întors s'a întâmplat la *jugastru* „acer campestru“, pentru care trebuie să presupunem o formă *jugastru*, derivată din *jugum* (> *jug*), deoarece din lemnul acestui arbore se faceau juguri; o formă paralela este gr. ζυγία „sorte d'orme“ care, după marturia lui Vitruviu, II, 9, se numea astfel pentru că din el se faceau juguri (v. I-A Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, p. 138—139).

2) A. D. Xenopol *Teoria lui Rosler*, Iași 1884, p. 204. Din expunerea regretatului Xenopol nu se vede destul de clar dacă cele trei ramuri sânt pârăile înșirate pe p. 203 *Bârșa fierului, Bârșa lui Bucur, Bârșa Croșetului*, ori trebuie să ne gândim la alte nume în cazul că sânt acestea, atributul a trebuit să se alature numai când cuvântul *bârșa* își pierduse înțelesul original apelativ și luase pe cel propriu pentru a numi respectivul pârâu. Numirea *Bârșa fierului* nu era altfel cu puțin a. Cităm la acest loc și concluzia lui Xenopol în privința *Bârsei*: „Este deci mai firesc lucru a admite că numele dat râului de Români în munte și a coborât în vale unde a fost adoptat de Germanii așezati acolo, decât ca el să fi luat naștere în câmp din gura Germanilor și apoi să se fi urcat la munte între Români, (p. 204)

cea le derivă din numele, cu etimonul altfel neclar, al arborelui *molud* (*molift*, *molidy* etc), care ar fi primit sufixele topice românești *-ova*, *-iș* și *-oviș*. Am fi avut deci mai întâiu *Molido'va* (cf. pentru accent *Craio'va*), înaintea căruia a trebuit să fie la început cuvântul *valea* ori *apa* (*râul*), iar cu sincoparea lui *-i*-neaccentuat *Moldova*.¹⁾ Deosebit de importantă pentru noi, ca și pentru sprijinirea etimologiei propuse de Iordan, este împrejurarea că, chiar în județul Neamțu, de unde curge Moldova, se găsește un păraiaș numit *Molidul*, deci numai cu numele arborelui, fără nici un sufix, ca și *Bârșa*.

Numele ținutului *Țara Bârsei* în acest caz așa dar ar putea să însemneze: „ținutul apei (văii, râului) mesteacănului sau frasinu'ui“, „Țara Mesteacănului“ sau „Frasinului“ (cf. numele de sate sau părți de hotar *Mesteacăn*, *Mestecăniș*, *Frasin*, *Frăsinăș*, *Făget*, *Nucet*, apoi numele comune: *aluniș*, *brădiș* și *brădet*, *cărpiniș* etc.)²⁾.

1) Până acum filologii se gândiau la o origine gotică: $\angle$ got. *molđa* (= „praf“) + suf. *-ova* (cf. *Prahova*), analog *Moldei* din Bohemia. Dar etimologia aceasta, deși are un reazem în numele cățelei *Molda* păstrat la cronicari, (cf. și *trans.* olt. *Moldă* „albie, troacă“ $\angle$ germ. *Mulde*) se poate admite cu greu. Mai întâiu în limba noastră nu s'au păstrat elemente a căror origine gotică ar fi sigură. Ar fi greu de explicat cum a putut să rămână tocmai din limba gotică un nume de râu și iară care a avut și are o însemnătate atât de mare în viața poporului românesc ca *Moldova*. În sfârșit *Moldau*-ul din Boemia pare a fi o etimologizare populară germană a cehului *Vltava*. A doua, derivația ar fi hibridă ceea ce încă trebuie să ne dea de gândit.

2) În acest caz s'ar putea să fie oarecare legătură între cuvântul nostru și m.-lat. *bersa*, deși e greu de spus cum ar fi putut ajunge un element tragic în limba franceză, căci fr. *berser* „mit dem Pfeil jagen“ e un derivat al acestuia (cf. germ. *Birsch*, f. și *Pirsch* f. „Waldjagd mit Spürhund“, *birschen*, *pirschen* $\angle$ mai vechiu *birsen*, iar acesta din v. fr. *berser*, apoi engl. *berselet*). Altfel originea m.-lat. *bersa* și a fr. *berser* nu e clară. O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*. I. Halbband Strassburg, 1901, p. 386, ne spune: „Ein anderer mlat. Ausdruck für den Wildpark ist *bersa*, eigentlich der Zaun des Brühl (vgl. oben lat. *robarrium*), womit altfrz. *berser* ‚mit dem Pfeil jagen‘, mhd. *birsen* zusammenhängen scheint, deren Grundbedeutung demnach wäre: ‚in einem *brolium* jagen‘. Nach Lu Cang² u. *bersa* wäre auch dieses Wort keltischer Provenienz (arem. *berse* ‚prohibitio‘, *bers* ‚Schutzzaun‘), allerdings bezweifeln sowohl Diez S. 520 wie Körting (Lat.-rom. W.) diese Erklärung der Sippe *berser*; — *birsen*, ohne freilich selbst etwas einleuchtendes vorbringen zu können.“

Între elementele romane din *REtwb.*-ul lui Meyer-Lübke nu-l găsim: Cimpotrivă acesta adaugă în o notă din „*Wortverzeichnisse*“, p. 775¹

În cazul al doilea, care e mai puțin probabil, deci nu insistăm mai amănunțit asupra lui, ar putea să însemneze „ținutul râului al cărui curs sau albie se aseamănă unei *bârse* de plug“.

Adaugem încă că *bârșa* plugului se numește în multe locuri *Bârță* (v. *Dicț. Acad.*, *ibid* Tiktin, *l. c.*), deci tocmai cetirea pe care o recomandăm pentru *Burza* lui Lipszky, din care s'ar putea explica ușor ungurescul *Barcza* și sășescul *Burza* și *Burzen*¹⁾.

6. În sfârșit, dacă Melich admite originea dacică a numelui râului și al ținutului pus în fruntea acestei notițe, fie ea cea bănuită de Thomaschek, ori alta²⁾, dar nu admite împrumu-

„*berser* frz Zu 1051 (adica: *bersium „Wiege“) ist ausgeschlossen, da die afrz. Form. *berser*, nicht *bercier* lautet“. Dacă admitem pentru m.-lat. *bersa* o proveniență celtică cu *Du Cange*, ar fi greu să explicăm cum a ajuns acest cuvânt, cum crede D-l Bogrea, *Drum drept*, XII, No. 4, p. 62, în românește unde e popular, foarte lăinit, cu înlelesurile și formele amintite în acest studiu E și vechiu, căci îl găsim încă din sec. XII în documentele latino-ungurești în o formă care însă nu arată o origine cu -e- (sec. XII. *Borcha*; sec XIII: *Burza*, *Bursa*, *Burcia*, *Burcya*, *Borza*), iar în cele slavonesti din sec. XIV, cu forma actuală românească. Dacă cea latino-ungurească n'a fost, care ar fi putut fi căteia pe care ne-ar fi putut veni un lat.-medieval *bersa*, fie de origine celtică, ori de alt fel, care n'ar fi suferit metaforia lui -e- după care în silaba următoare se găseă un *a*, ci după labialai și-l-ar fi modificat în *ă*? E sigur adică ca din un lat. *bersa* n'am putea avea românește decât *bearsă, *barsă

1) Element românesc vede în *Burzen* și *Burzenland*-ul sășesc I. Brenndörfer în un serios studiu intitulat *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 902, p 63 „*Burzen*, *Burzenland*, *Barcza*, *Barcza*, *Barczaság* rom. *Bârșa*, *Țara Bîrsii* (Slav *Berzova*)“

2) După cele spuse despre Țara Bârsei ne m putea gândi, de pildă ja o vale a „ou“, la o legătură oarecare cu alb *ber* m „Schaf, Weidevieh“, un vech u cuvânt alpin care se întâlnește și în dialectele din Italia de nord în formele *bar*, *berr*, „Widder“, *bera*, *bero*, „Widder, Schaf“, *birr* (v. G Meyer *AEtWb*, p 33 și Meyer-Lübke *REtWb*. N. 1149, p 75; cf încă gr βάρχοι ἄρνες, βάριον, πρόβατον Hes și deosebitele forme slavice ale v bulg. *baranū*; în sfârșit sved. *bårse*, *barre* „Widder“, a cărui legătură cu celelate de mai nainte e contestată de unii, Berneker, *SIetWb*, p. 43)

Considerând că trebuie să pornim de la numirea vâii, nu a țării, cum am amintit, cea mai puțin probabilă e legătura cu alb *bêrst* „Wein—und Öltrestern, Dungerde“; care a pătruns în albaneză din lat *brisa*, și încă destul de târziu, cum ne arată fonetismul, care cere -ș- în loc de -s- cf Diez, *Wb*. op. 433, Walde, *LETWb*, p. 97, Meyer-Lubke, *REtWb*; No 1307 p 95). Și accentul (în albaneză cuvântul e accentuat pe ultima, în românește pe penultima) ne face greuțăi. Altfel cuvântul latinesc, cum arată Walde *l. c.*, poate să fie înrudit cu gr. βρούτεια, βρούτια „Trestern“ (Athenaeus) și cu tracicul βρούτον, βρούτος „Bier“ (cf. v germ. *briuwan* „brauen“, lat *defrutum* „eingekochter Most“)

Ori cum însa, nu se poate despărți numele comun *bârșă*, *bârță*, care există în limba noastră, de cel al apei și ținutului *Bârsei*, și în acest caz singura etimologie acceptabilă e a lui Tomaschek.

tarea ungurescului *Barcza* și *Barczaság* și a sășescului *Burzen* și *Burzenland* din românescul *Bârza*, *Țara Bârsei* din pricina că pe timpul venirii Ungurilor și a Sașilor nu ar fi putut să fie Români pe aceste plaiuri; apoi dacă Ungurii veniți în Ungaria — în secolul al IX-lea, ajunși în *Țara Bârsei* după Sași, care înșiși au venit acolo numai după invitarea cavalerilor Teutoni veniți la 1211¹⁾, n'au împrumutat aceste nume nici de la Slavii veniți în secolul al VI-lea; care popor să le fi păstrat până la venirea lor, împreună cu numele de origine dacică ale celorlalte râuri despre care a fost vorba mai sus? Goții și Gepizii? Ori să fi fost Daci neromanizați până la venirea Ungurilor? O i totuși Dacii romanizați le-au păstrat? Cine sânt acum urmașii acestor Daci romanizați, Ungurii ori Români? Iată niște întrebări la care Melich ne e dator cu răspunsul.

Ov. Densusianu (*H l r I*, p. 293), vorbind de teoria lui Rösler, spune între altele următoarele:

„Si quelques noms de rivières présentent une certaine ressemblance avec ceux qui nous sont donnés par les historiens et les géographes anciens, cela ne peut prouver grand'chose. Il faudrait trouver des formes qui montrent dant (*sic*, „dans“) leur phonétique des particularités propres au roumain, puisque seulement dans ce cas on pourrait soutenir que l'élément roumain continue directement celui de l'époque romaine. Or, de telle formes n'ont pas encore été produites, car nous ne pouvons comprendre comment on saurait tirer quelque chose de noms tels que *Argeș*, *Olt*, qu'on a souvent cités et à tort pour prouver qu'ils reproduisent, d'après les lois phonétiques roumaines, les anciens *Ardessus*, *Aluta*“.

Aș avea mare mângâiere sufletească dacă cetitorii acestei notițe-polemice ar fi rămas cu convingerea că, alături de numele muntelui *Tâmpa*, s'a găsit și un nume de râu care în fonetismul său arată particularități proprii limbii românești, care se reflectă și în forma pe care i-au dat-o vecinii care l-au luat de la noi.

1) v. N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol II București, 1915, p. 31—32

5. Aușeu.

Am amintit că multe cuvinte își pierd în limbă funcțiunea de nume comune, dar rămân în aceasta încă mult timp, legându-se de un loc ori o persoană, ca numele propriu al acestora (*Tâmpa, Chicera, Măgura* etc.) Așa e și cuvântul *Aușeu* o comună din județul Bihor, pl. Aleșd.

El ne păstrează un derivat al substantivului *auș* < *avus* + suf. *uș*, care după Hasdeu, *Etym. Magn.* 2139 se mai întrebuințează la Olteni, apoi îl găsim în *aușel* și, cum crede Weigand (*Jahresbericht*, XIII, 108) în *deácș* și *neáoș*. *Auș* e, la Aromâni, cuvântul obicinuit pentru „moș“. Traducerea ungiurească *Össi* ne dovedește că avem de a face în numele satului *Aușeu* cu un nume care înseamnă „străvechiu“, însemnare care se potrivește foarte bine unui derivat al lui *auș*, care s'a întrebuințat odinioară și în Bihor.
